ResearchGate

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: https://www.researchgate.net/publication/315465008

MAARİF NAZIRI AHMET ŞÜKRÜ BEY'İN II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ EĞİTİM POLİTİKALARINA KAT

Article *in* Turk Kulturu Incelemeleri Dergisi · January 2015

DOI: 10.24058/tki.330

CITATIONS
2

READS
274

1 author:

Yasemin Erdem
Marmara University
4 PUBLICATIONS **6** CITATIONS

SEE PROFILE

All content following this page was uploaded by Yasemin Erdem on 19 February 2020.

The user has requested enhancement of the downloaded file.

TÜRK KÜLTÜRÜ İNCELEMELERİ

Dergisi

The Journal of Turkish Cultural Studies

32

Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi

Kültür Ocağı Vakfı (KOCAV) kuruluşu olan
KOCAV Yayıncılık Tanıtım, Araştırma, Eğitim Hizmetleri Ltd. Şti. yayınıdır.

Yayın Türü
İlmî ve Edebî

Dizgi-Mizanpaj
Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi Dizgi Servisi

Baskı-Cilt
Bayrak Yayımcılık Matbaa San. ve Tic. Ltd. Şti.
Küçük Ayasofya Cad. Yabacı Sokak, No: 2/1
Sultanahmet/İstanbul
Tel: 0212 638 42 02

Kapak Tasarım
Sena Ajans

ISSN 1302-4787

Yönetim Yeri/Address for Correspondence
Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi
Ayşekadın Hamamı Sokak, Nr. 26
0089894 Süleymaniye/İstanbul-TÜRKİYE

Tel: (0212) 519 99 70-1
Belgegeçer: (0212) 519 99 72

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. Nihat ÖZTOPRAK

Teknik Sorumlu
Yard. Doç. Dr. Recep AHISHALI
ahishali@marmara.edu.tr

Tanıtım Sorumlusu
Prof. Dr. Muzaffer DOĞAN
mdogan@marmara.edu.tr

Abone İşleri/Subscribtion
Nursel ÖMEROĞLU

© *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*
Dergimizdeki yazılar kaynak gösterilerek iktibas edilebilir.
Yazıların her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

Sayı/Issue: 32 ● 2015 BAHAR/SPRING

TÜRK KÜLTÜRÜ İNCELEMELERİ Dergisi

The Journal of Turkish Cultural Studies

32

HAKEMLİ VE ULUSLAR ARASI DERGİ

Bu dergi
MLA International Bibliography,
Turkologischer Anzeiger
isimli uluslar arası indeksler
ve
ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı
tarafından taranmaktadır

KOCAV
İstanbul 2015

KOCAV Adına sahibi
Dr. Ali ÜREY
aliurey@kocav.org.tr

EDİTÖRLER/EDITORS

Genel/Editor-in-chief
Prof. Dr. Nihat ÖZTOPRAK
noztoprak@marmara.edu.tr

Tarih/History
Prof. Dr. Ali AKYILDIZ
akyildiz63@yahoo.com

Edebiyat/Literature
Doç. Dr. Üzeyir ASLAN
uaslan@marmara.edu.tr

SEKRETERLER/SEKRETARIES

Tarih/History
Doç. Dr. Yüksel ÇELİK
yukselcelik@hotmail.com

Edebiyat/Literature
Nusret GEDİK
nusretgedik@hotmail.com

DANIŞMA KURULU/ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Ali AKYILDIZ *(Marmara Üniversitesi)*
Prof. Dr. Feridun M. EMECEN *(İstanbul Üniversitesi)*
Prof. Dr. Günay KUT *(Boğaziçi Üniversitesi)*
Prof. Dr. İlber ORTAYLI *(Galatasaray Üniversitesi))*
Prof. Dr. İsmail ÜNVER *(Ankara Üniversitesi)*
Prof. Dr. Kemal BEYDİLLİ *(Yeditepe Üniversitesi)*
Prof. Dr. Orhan BİLGİN *(Marmara Üniversitesi)*
Prof. Dr. Süleyman Hayri BOLAY *(Gazi Üniversitesi)*
Prof. Dr. Yahya AKYÜZ *(Ankara Üniversitesi)*

YAYIN KURULU/EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Zekeriya KURŞUN
Prof. Dr. Mustafa S. KAÇALİN
Prof. Dr. Sebahat DENİZ
Prof. Dr. Orhan SÖYLEMEZ
Prof. Dr. Muzaffer DOĞAN
Doç. Dr. Muhammet GÜR
Doç. Dr. Hakan TAŞ
Yard. Doç. Dr. Ali KARACA
Prof. Dr. Cemal YILDIZ
Prof. Dr. Emel KEFELİ
Prof. Dr. Ahmet KANLIDERE
Prof. Dr. A. Haluk DURSUN
Prof. Dr. Mustafa KÜÇÜKAŞÇI
Prof. Dr. Erhan AFYONCU
Yard. Doç. Dr. M. Hanefi BOSTAN
Yard. Doç. Dr. Mehmet TAŞTEMİR
Yard. Doç. Dr. Recep AHISHALI

İNGİLİZCE SORUMLULARI
Prof. Dr. Ahmet KANLIDERE
Prof. Dr. Orhan SÖYLEMEZ

ANA DİLİ SORUMLULARI
Nusret GEDİK
Bünyamin AYÇİÇEĞİ

YURT DIŞI TEMSİLCİLERİ/CORRESPONDENTS ABROAD

A B D / U S A

Walter G. ANDREWS

2908 131st Pl. NE

Bellevue, WA 98005 USA

İ S K O Ç Y A / S C O T L A N D

Dr. Christopher FERRARD

8 Dublin Street EH 1 3 PP

Edinburgh/SCOTLAND

e-mail: ferrard@aol.com

J A P O N Y A / J A P A N

Dr. Nobuo MISAWA

TOYO University Department of Socio-Culture System

2-11-10, Oka, Asaka-shi

SAITAMA 35-0007 JAPAN

e-mail: misawa@toyonet.toyo.ac.jp

K I B R I S / C Y P R U S

Dr. Kadir ATLANSOY

Doğu Akdeniz Üniv. Fen-Edebiyat Fak.

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Gazimağusa/KKTC Mersin 10 TR

e-mail: atlansoy@emu.edu.tr

K I R G I Z İ S T A N / K Y R G Y Z S T A N

Döölötbek SAPARALİYEV

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi

Kırgızistan Bişkek

Tinçtik köçüsü, 56

720000 KIRGIZİSTAN

KUVEYT / KUWAIT
Dr. Faisal ALKANDARI
Kuwait University
History Dept.
KUWAIT
e-mail: falkandari@yahoo.com

MACARİSTAN / HUNGARY
Prof. Dr. Géza DÁVİD
ELTE Török Filológiai Tanszék
Budapest
Muzeum krt, 4/D
H-1088 HUNGARY
e-mail: davidgeza@hotmail.com

SUUDÎ ARABİSTAN / SAUDI ARABIA
Dr. Mohammad M. Al-QURAINI
P.O. Box. 5074 Pin Code 31982
Al-Hassa/S. ARABIA

YUNANİSTAN / GREECE
Prof. Dr. Evangelia BALTA
Fondation Nationale de la Recherche Scientifique
48 av. Vass. Constantinou
11635 Athènes-GREECE
e-mail: evabalta@eie.gr

Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi 32, İstanbul 2015, 23-64.

MAARİF NAZIRI AHMET ŞÜKRÜ BEY'İN II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ EĞİTİM POLİTİKALARINA KATKISI[*]

Yasemin TÜMER ERDEM[**]

ÖZET

II. Meşrutiyet dönemi boyunca en uzun süre görevde kalan Maarif Nazırı olan Ahmet Şükrü Bey, ilköğretimden yükseköğretime kadar her öğretim kademesinde eğitimi daha iyi hale getirmeye çalışmıştı. Eğitim sisteminde karşılaşılan tüm sorunları, dönemin iktidarını elinde tutan İttihat ve Terakki Partisi'nin eğitim politikalarına paralel olarak ele almış ve çözümler aramıştı. Görevde kaldığı süre zarfında ülkenin savaşta olması nedeniyle zor şartlar altında çalışmalarını sürdürmüştü. Ahmet Şükrü Bey'in, dönemin tüm olumsuzluklarına rağmen köklü değişiklikler yaparak, millî ve modern bir eğitim oluşturmak istenmesi takdire şayandır. Bu nedenle O'nun eğitim sistemine katkısı çalışılmaya değer bulunmuştur.

Bu çalışmada, Ahmet Şükrü Bey'in faaliyetlerine geçmeden önce, II. Meşrutiyet dönemi eğitim politikalarına yer verilmiştir. Bu bağlamda kurulan hükümetlerin programları ile İttihat ve Terakki Cemiyetinin kongre kararları incelenmiştir. Akabinde II. Meşrutiyet'in ilanından Ahmet Şükrü Bey'in dönemine kadar geçen süre içindeki eğitimin durumuna kısaca değinilmiştir. Çalışmanın esas konusunu teşkil eden Ahmet Şükrü Bey'in faaliyetleri, alt başlıklar altında ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler

Ahmet Şükrü Bey, eğitim, ilköğretim, ortaöğretim, Darülfünun, İnas Darülfünunu, Darülmuallimin, Darülmuallimât, teftiş, Darüleytam

Giriş

Osmanlı Devletinin savaşlarla meşgul olduğu ve parçalanma sürecinin hızlandığı II. Meşrutiyet döneminde, İttihat ve Terakki Cemiyeti kendi ideolojisi çerçevesinde toplumu dönüştürmeye çalışmış ve devleti çöküşten kurtarmanın yollarını aramıştı. Ortaya konulan kurtarma reçetelerinin

---

[*] Bu makale, *III. Uluslararası Tarih Eğitimi Kongresi (25-27 Haziran 2014/Sakarya)*'nde sunulan "II. Meşrutiyet Dönemi Maarif Nazırlarından Ahmet Şükrü Bey: Faaliyetleri ve Eğitim Tarihindeki Önemi" başlıklı bildirinin genişletilmiş halidir.

[**] Dr., Marmara Üniversitesi Tarih Bölümü, *yterdem@marmara.edu.tr*

başında eğitim alanında yapılacak köklü değişimler gelmekteydi. Nitekim partinin tam olarak iktidarda bulunduğu yıllarda en önemli gelişmeler de eğitim alanında olmuştur.

Tanzimat'tan itibaren çağdaşlaşma düşüncesiyle yapılan eğitim reformları, bu dönemde merkezi otoriteye karşı itaatkâr ve sadakat duyguları ile bağlı, Osmanlılık bilincine sahip vatandaşları yetiştirmek amacıyla yapılmıştı. Özellikle Balkan Savaşları sonrasında güçlenen "militer milliyetçilik" anlayışı bu dönemin eğitim anlayışı üzerinde etkili olmuştu.[1]

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kongrelerinde ve II. Meşrutiyet döneminde kurulan neredeyse tüm hükümetlerin programlarında eğitime yer verilmişti. Bu doğrultuda şekillenen eğitim politikaları, Ahmet Şükrü Bey'in döneminde de aynen uygulanmıştı.

A.II. Meşrutiyet Dönemi Eğitim Politikaları

II. Meşrutiyet'in ilanının akabinde Ağustos 1908'de hükümeti kuran Kamil Paşa, hazırladığı hükümet programında ülkenin refah ve saadete ancak eğitim sayesinde ulaşacağından söz etmiş, Kanun-ı Esasî'nin belirlediği esaslar doğrultusunda eğitim alanında bazı düzenlemeler yapmayı düşündüklerini şöyle ifade etmişti:[2]

> *"Servet ve marifet yek diğerinin lazım ve melzumu olup memleketin layık olduğu derece-i saadete isali refah-ı maddi esbabına terakkiyat-ı ilmiyenin dahi terdifiyle hasıl olacağı bi-iştibahtır. Şimdiye kadar pek nakıs ve şan-ı Osmaniye gayrılayık bir vech ile cereyan etmiş olan talim ve terbiye hususat-ı Kanun-ı Esasi'nin tayin eylediği esasa kemal-i riayetle imkân derecesinde yevmen fi yevmen tensik ve tanzim edilmek heyeti cedidece kaviyyen mutasavverdir, ..."*

Eğitimli seçkin bir grubun toplumu dönüştürebileceğine inanan Jön Türkler, ekonomik kalkınma ve eğitim yoluyla Osmanlı birliğinin de sağ-

---

[1] Nurhayat Çelebi, H. Tezer Asan, "II. Meşrutiyet Dönemi Eğitimi ve İnsan/Birey Yetiştirme Paradigmaları Analizi", *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*,3/1 (Şubat 2014), 265-266.

[2] İhsan Güneş, "II. Meşrutiyet Dönemi Hükümet Programları (1908-1918), *OTAM*, Yıl.1, S: 1, Ankara, 1990, 199-200.

lanacağını düşünüyorlardı. Ayrıca Osmanlının geleceğini kurtaracak nesillerin ancak modern okullarda yetişebileceği görüşü doğrultusunda modern eğitime yatırım yapmayı ilke edinmişlerdi.[3] Dolayısıyla İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1908 yılındaki ilk kongresinde memleketin ilerlemesini sağlayacak adımlarla ilgili kararlar alınmıştı. Bu adımların en önemlisinin eğitimin geliştirilip yaygınlaştırılması olduğu vurgulanmıştı. Alınan kararlara göre, gece dersleri açılacak, memleketin en ücra köşelerinde özel okullar ihdas edilecek, özellikle sanayi mekteplerine uzman öğretmenler getirtilecek, her meslek ve sanatta uzmanlar yetiştirilecek ve bunun için Avrupa'ya öğrenci gönderilecekti. Ayrıca, halkın anlayabileceği bir dille, verginin ne olduğu ve bunların nereye kullanılacağı, eğitime önem verilmesi, şirket kurmak, ticaret, ziraat ve sanayie yönelik okulların açılmasına yönelik eserler yazdırılacaktı. Bunun için de hükümete vilayetlerde maarif, ticaret, sanat, ziraatın gelişmesi için valilere gerekli izin ve salahiyet verilmesi telkin edilecekti.[4]

Yine kongrede cemiyet için kabul edilen siyasi programının 16. ve 17. maddeleri cemiyetin eğitim politikasını belirliyordu. Buna göre;[5]

> *"16. madde: Emr ü tedris serbesttir. Kanun-ı Esaside musarrah olduğu veçhile her Osmanlı kanun-ı mahsusa tevfikan hususî mektep küşad edebilir.*
>
> *17. madde: Bilcümle mekâtip Devletin taht-ı nezâretinde bulunacaktır. Teb'a-i Osmaniyenin terbiyesi bir siyâk-ı ittihad ve intizam üzere olmak için umumî ve derununda serbest talim ve tedris olunur ve her unsura muhteliten küşâde resmî mektepler açtırılacaktır. Tahsil-i ibtidaîde lisân-ı türkî mecburî talimdir. Mekâtib-i resmiyede tahsil-i ibtidaî mecannidir.*
>
> *Tahsil-i idadî ve âlî yukarıda zikrolunan umumî ve resmî mektepler vasıtasıyla ve Türkçe esas ittihaz ile icra olunacak ve programlara ve muallim ve muallime yetiştirilmesine ve bunların suret-i tayinine dair mukarrerat-ı ciddiye ittihaz edilecek ve memleketin terakkiyat-ı iktisadiyesine hizmet edecek ticaret ve ziraat ve sanayi mektepleri kü-*

---

[3] Ercan Uyanık, "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Toplumsal Mühendislik Aracı Olarak Eğitim", *Amme İdaresi Dergisi*, 42/2 (Haziran 2009), 72-73.

[4] Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952,* C. I, İstanbul 1952, 207-208.

[5] Tunaya, *a.g.e*, 209.

şad ettirilecektir. Sırf din tahsili ile müteveggil mekâtip bu umumiyetten müstesnadır."

Cemiyetin 1909 yılında tadil edilen siyasî programında ise eğitime daha ayrıntılı bir şekilde yer verilmişti. Buna göre, ilköğretim mecburi ve parasız olacak, ilkokullarda ana dilde eğitim yapılabilecek ancak ana dili Türkçe olmayan okullarda Türkçe dersi zorunlu okutulacaktı. Orta ve yükseköğretimde eğitim dili Türkçe olmakla birlikte idadilerde mahallî dillere de yer verilecekti. Ayrıca öğretmen okullarının geliştirilmesi için vilayetlerde gerekli hazırlıklar yapılacak, ziraat ve ticaret eğitimine önem verilecekti.[6]

Şubat 1909'da kurulan Hüseyin Hilmi Paşa hükümetinin programında ise eğitime Osmanlı toplumunu bir arada tutacak ve tüm halkı ileri milletlerin seviyesine çıkaracak bir araç olarak yer verilmişti. Bunun için okullar açmanın ve matbuat aracılığıyla eğitimi yaygınlaştırmanın gerekli olduğu ve maddi imkânlar ölçüsünde bu amaca yönelik çalışmalar yapılacağı belirtilmişti.[7]

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1910 yılında gerçekleştirilen kongresinde yayınlanan beyannamede, iki sorun üzerinde önemle durulduğu açıklanmıştı. Sorunlardan birincisi Cemiyet-Fırka ilişkisi, ikincisi ise maarifti. Böylece Cemiyet'in eğitime verdiği önem bu kongre ile daha da perçinlenmişti. Kongre kararlarına göre "İttihat ve Terakki"[8] adını taşıyan okulların sayısı arttırılacak, yetişkinlere kulüplerde gece dersleri verilecekti.[9]

Cemiyetin ilk defa ve açıkça kendini siyasal bir parti olarak ilan ettiği 1913 kongresinde de eğitim konusuna ağırlık verilmişti. Bu zamana kadar Osmanlıcılık fikriyle hareket eden İttihat ve Terakki Partisi'nde Balkan

---

[6] Tunaya, *a.g.e*, 211-212; Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki,* İstanbul 2001, 151.

[7] Güneş, *a.g.m.*, 206.

[8] İttihat ve Terakki Cemiyeti henüz iktidarı tam olarak ele geçiremediği meşrutiyetin ilk yıllarında "Osmanlı İttihat Mektepleri" adıyla bir dernek kurmuş ve bu derneğin faaliyetleri çerçevesinde ibtidaîden sultaniye kadar "İttihat ve Terakki" adıyla, masrafları ve programları cemiyete ait özel okullar açmaya başlamıştı (Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, İstanbul 1977, C. 3-4, 1280; Uyanık, *a.g.m.*, 77).

[9] Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler, İttihat ve Terakki*, C. III, İstanbul 1989, 230.

savaşlarından sonra köklü bir fikri değişiklik gerçekleşmişti. Bundan sonra İttihat ve Terakki Partisi Türk milliyetçiliğini benimseyerek, Türk unsuruna hitap eden çalışmalar gerçekleştirmiştir. Bu noktada milli eğitim konusu büyük önem kazanmıştı. Kongrede kabul edilen siyasî program, kısm-ı siyasî, kısm-ı iktisadî, kısm-ı idarî ve kısm-ı maarif başlıkları altında 47 maddeden oluşmaktaydı. Siyasî programın eğitimle ilgili kararları şöyleydi:[10]

Madde 42- Kanun-ı Esaside musarrah olduğu veçhile Osmanlı milletinin terbiye-i siyasiye ve ehliyeleri siyak-ı vahidde cereyan etmek için hususi ve cemaat mektepleri üzerinde hükümetin nezaret ve teftişi bulunmak ve fakat hiçbir unsurun lisanı maderzadı ile itikadiyat ve edebiyatına müdahale etmemek kaziyesi de umde ittihaz olunmuştur, tahsil-i ibtidaî mecburî ve mekâtib-i umuyiyede meccanidir. Mekâtib-i iptidaiye-i umumiye ve taliyede Türkçenin yalnız lisan olarak tedrisi mecburî olmakla beraber her mahallin ana lisanı tedris olacaktır. Mekâtib-i ibtidaîye programları sair memalik-i mütemeddinede olduğu gibi rüşdî tahsilini de ihtiva edecek surette tertip ve mahallerin ihtiyacatına göre bu programlara ziraat ve ticaret ve sanata ait malumat tezyil olacaktır.

Mekâtib-i sultaniye ve âliyenin masarif-i tesisiye-i daimeleri umumî bütçeden tesviye ettirilecektir.

Madde 43- Mekatip tesisinden evvel muallim yetiştirmenin ehemmiyeti ve lüzumu nazar-ı dikkate alınarak herşeyden evvel memleketin tedrisat-ı tâliye ve âliyece muhtaç olduğu muallimleri yetiştirecek surette İstanbul'da bir Darülmuallimîn-i âli tesis ve vilayetlerde ikinci derecede Darülmuallimler teksir ettirilecek ve alettedriç mühim olan merakizde birer sultanî ve ikinci derecede merkezlerde mekâtib-i idadiye tesis edilecektir. Bilumum mekâtipte terbiye-i diniye ve bedeniyeye ehemmiyet-i mahsusa verilecektir.

Madde 44- Mekâtib-i iptidaiye ve tâliyede münhasıran hizmet talimi ile meşgul bir meslek-i muallimin tesis edilecek ve kıdem ve ehliyet itibarıyle muallimlerin maaşları tezyid olunacaktır. Muallimlerin suret-i tayin ve azl ve terakkisi hakkında bir kanun teklif edilecektir.

[10] Tunaya, C.I, 217-218.

Madde 45- Millî hayat-ı irfanımıza selim bir inkişaf vermek üzere bir Encümen-i Daniş teşkili ve mekâtipte tedris edilmek üzere elsine-i muhtelife üzerine kitaplar tekif edecek bir heyet tayini ve mühim ve nafi âsarı ecnebiyenin lisanımıza nakli için bir tercüme encümenini teşkili, bilumun kütüphanelerin imar ve idame-i intizamları ve payitahtta mükemmel bir kütüphane-i millî tesisi teklif olunacaktır.

Madde 46- Medaris ilmiyenin ihtiyacat-ı asriyeye muvafık bir surette ıslahı ve doğrudan doğruya Evkaf idaresinde bulunan müessesat-ı diniyye ve ilmiyenin imarı hakkında kanunlar tanzim ettirilecektir. Evkaf Nezâreti'nde bir maarif şubesi teşkiliyle köylerde cami ve hususi mektepler imar ve idare edilmesi için teklifte bulunulacaktır.

Madde 47- Mekâtib-i âliye ve tâliyenin icab eden şuâbâtı için ecnebi mütehassıslar celbolunacaktır.

1913'te kurulan Said Halim Paşa hükümetinin programı ise oldukça kapsamlıydı. Programda eğitim meselesi de geniş yer tutmasına rağmen daha çok o güne kadar yapılanlara yer verilmişti. *Tedrisât-ı İbtidaiye Kanun-ı Muvakkati* ile ilköğretimin mecburî tutulduğundan ve bu hükmün uygulanabilmesi için cezaî müeyyideler getirildiğinden bahsedilmişti. Küçük çocukların eğitimine verilen önem üzere İstanbul'da dört yerde anaokulu açıldığına değinilmişti. İlköğretimden yükseköğretime eğitimin kalitesinin eğitimde ileri ülkelerin seviyesine çıkarılmak üzere yeni programlar hazırlanması öngörülmüştü. Gerekli kitap ve ders araç gereçlerinin temini için çalışmalar yapılmıştı. Bunların yanı sıra beden eğitimine de önem verildiği yine programdan anlaşılmaktaydı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin başından beri vurgu yaptığı ziraat ve ticaret eğitiminin iptidaiye ve taliye programlarında yer aldığı hatta bunun için Darülmuallimîn programlarında da düzenlemeler yapıldığından söz edilmişti. Son olarak kızların eğitimine önem verildiği hatta kızlar için geçici olarak açılan tahsil-i âli derslerinin daimî hale getirilerek Eylül ayından itibaren uygulanacağı belirtilmişti.[11] Belirtilen hususlar bir bakıma kabinede Maarif Nazırı olarak yer alan Ahmet Şükrü Bey'in bir önceki kabinedeki 5 aylık faaliyetlerinin bir özetiydi. Ahmet Şükrü Bey Sait Halim Paşa kabinesinde de aynı göreve devam ederek, eğitim alanındaki faaliyetlerini genişletmeye çalışmıştı.

[11] Güneş, *a.g.m.*, 259-260.

B.II. Meşrutiyet Dönemi Maarifin Durumuna Kısa Bir Bakış

Meşrutiyetin ilanından itibaren kurulan hükümet programlarında da eğitimle ilgili hükümlerin yer almasına, ülkenin kalkınabilmesi için eğitimin gerekliliğinin vurgulanmasına rağmen 1913 yılına gelinceye kadarki dönem, eğitim açısından tam bir bocalama dönemi olmuştu. Gerek hükümetlerin gerekse maarif nazırlarının sık sık değişmesi, dönemin eğitimini olumsuz bir şekilde etkilemiş, köklü reformlar yapılamamıştı. 1908-1913 yılları arasında 15 Maarif Nazırı gelip geçmişti.[12] Dolayısıyla bunlar proje yapamadan ve yapsa da uygulamaya koyamadan görevden ayrılmak zorunda kalmıştı. Bunlar arasında Emrullah Efendi, eğitimci kişiliği ve uygulama fırsatı bulamasa da daha sonra hayata geçirilecek tasarılara imza atması sebebiyle ayrı bir öneme sahiptir. Nitekim Emrullah Efendi, Ahmet Şükrü Bey'in selefi olup, *Tedrisat-ı İbtidâiyye Kanun-ı Muvakkati*'nin hazırlayıcısıydı. Ayrıca dönemin eğitimcileri ile yapmış olduğu eğitim tartışmaları ki en önemlisi "Tûbâ Ağacı Nazariyesi" idi, o döneme damgasını vurmuştu. Hepimizin bildiği gibi Emrullah Efendi'nin eğitimde ıslahata nereden başlanılması gerektiği sorusuna çözüm olarak ortaya koyduğu "Tûbâ Ağacı Nazariyesi", kökleri yukarıda olup dalları aşağıya doğru sarkan ve cennette var olduğuna inanılan Tûbâ ağacına atfen kurgulanmıştı. Buna göre eğitime yukarıdan yani yükseköğretimden başlanmalıydı. Yükseköğretimi düzgün olan bir eğitim sistemi zamanla kendini yenileyecek ilköğretim kademesine kadar iyileşmeyi sağlayacaktı. Dönemin eğitimcilerinden Satı Bey tarafından eleştirilen ve karşı çıkılan bu nazariyenin gerçekleştirilmesi yönünde Emrullah Efendinin çabaları da olmuştu. Nitekim Darülfünunun yapısında önemli düzenlemeler yapılmıştı. Ancak dönemindeki uygulamalara bakıldığında ilköğretim meselesini göz ardı edemediği ve ilk olarak ıslahata buradan başlandığı, günün şartları gereği bu nazariyesinden vazgeçmiş olduğu söylenebilir.[13]

---

[12] II. Meşrutiyet dönemi maarif nazırlarının faaliyetleri için bk. Mehmet Salih Erkek, "II. Meşrutiyet Dönemi Maarif Nazırları", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVIII/2, 2013, 385-416.

[13] Ergin, *a.g.e.*, 1273-1278.

II. Meşrutiyet dönemi Türk düşünce ve eğitim hayatı açısından birçok fikirlerin ortaya atıldığı bir devre olmuştur. Modern Türk eğitim felsefesinin öncü fikirleri ortaya atılmış, önemli tartışmalar yaşanmıştır.[14]

Ahmet Şükrü Bey'in dönemine kadar eğitim alanında istikrar pek sağlanamamıştı. Nitekim Meşrutiyet'ten sonraki maarifi üç devreye[15] ayıran Satı Bey; birinci ve ikinci devirlerde Nezaretin bir "fikr-i takibi" olmadığını, Ahmet Şükrü Bey'in döneminde "fikr-i takibin" uyandığını, başlanan işlerin denetlenerek ve birbirleriyle bağlantılı hale getirilerek sürdürüldüğünü ileri sürmüştü.[16]

C. Ahmet Şükrü Bey'in Eğitim Anlayışı ve Eğitim Sistemine Katkısı

Meşrutiyet'in ilanından Cumhuriyet'e kadar geçen zamanda en uzun süre Maarif Nazırlığı yapan kişi Ahmet Şükrü Bey'dir. Nitekim kendisi dört yıl süreyle (Ocak 1913- Aralık 1917) bu mevkii işgal etmiştir. Gerek kendisinden önce gerekse kendisinden sonra bu göreve gelenler birkaç ay ya da en fazla bir yıl görevde kalmışlardır. Bunun için Ahmet Şükrü Bey'in dönemi eğitimde istikrarın sağlanması ve planların gerçekleştirilmesi bakımından önemlidir.

Ahmet Şükrü Bey[17] eğitimci kimliğinin yanı sıra İttihatçı kimliği ile de ön plandaydı. Onun bu İttihatçı kişiliği Maarif Nazırlığı sırasındaki faali-

[14] Tartışmalar için bk. Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul 2003, 452-459; Seyfi Kenan, "Türk Eğitim Düşüncesi ve Deneyiminin Dönüm Noktaları Üzerine Bir Çözümleme", *Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies*, XLI (2013), 16-17.

[15] Birinci devre: 1324 inkılâbından 31 Mart irticaına kadar, ikinci devre: 31 Mart irticaından Balkan Harbine kadar, üçüncü devre: Balkan Harbinden Harb-i Umumînin ilânına kadar.

[16] Satı, "II. Meşrutiyet'ten Sonra Maarif Tarihi", *Muallim*, S. 19, 15 Şubat 1334, 664.

[17] 1875 yılında Kastamonu'da doğmuştur. İbtidaiye, rüşdiye ve idadiden sonra Darülmuallimin'in fünun şubesinden mezun olmuştur. 1896 yılında ilk kez öğretmenliğe atanmış ve Selanik İdadisinde 4. Muallim muavinliğine başlamış aynı zamanda Tarih ve Hesap dersleri vermiştir. Beş yıl sonra eğitim hizmetlerine ara verip, çeşitli devlet memuriyetinde bulunmuş ancak 1903 yılında Bursa İdadisi ikinci müdürlüğüne atanmasıyla yeniden eğitim camiasında yerini almıştır. 1908'de Selanik Hukuk Mektebi müdürlüğüne, 1909'da ise Selanik Maarif Müdüriyetine atanmıştır. Maarif Nazırı atanana kadar bir ara mutasarrıflık da yapmıştır. Ahmet Şükrü Bey'in özgeçmişi için bk. http://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MAZBATALAR/TBMM/d02/HT_571_1_2.pdf. 1Nisan 2015.

yetlerini de şekillendirmişti. Zira Ahmet Şükrü Bey'in 4 yıl boyunca gerçekleştirmeye çalıştığı tüm icraatlar İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin parti programında yer alan hususlardı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin en güçlü ve etkin olduğu dönemde bu göreve gelen Ahmet Şükrü Bey'in faaliyetleri bir bakıma parti programının tatbik edilmesinden başka bir şey değildi. Ancak Şükrü Bey'in eğitimci kişiliği, öğretmen kökenli oluşu ve eğitim kurumlarındaki tecrübesi sayesinde mevcut eksiklik ve sorunlara vakıf olması İttihat ve Terakki Partisi'nin arzu ettiği köklü değişimlerin gerçekleşmesinde şüphesiz önemli bir etken olmuştu.

Ahmet Şükrü Bey göreve geldiğinde hayata geçirilmemiş projelerle hatta programsızlıkla karşılaşmıştı. Ahmet Şükrü Bey eğitim alanındaki eksiklikleri tespit ettikten sonra bütün bunların sistemli bir şekilde giderilmesine çalıştı. Ona göre en önemli sorun okul programlarının eksik ve düzensiz oluşuydu. Bu nedenle her şeyden önce okul programlarını oluşturmakla işe başladı. Nazırlığı süresince, Mekâtib-i İbtidâiye, Ana Mektepleri, Darülmuallimîn ve Darülmuallimât, Kız Sanayi Mektebi, Mekâtib-i Sultaniye, İnas Sultanisi, Liva İdadileri ve Ticaret İdadileri için müfredat programları düzenlendi.[18]

Hazırlanan programlara uygun ders kitaplarını hazırlatmak için de girişimde bulundu. Ahmet Şükrü Bey mevcut kitapların tasfiye edilmesi ve yeni kitapların telifiyle ilgili fikirlerini beyan ederken buna neden gerek duyduğunu şu örnekle izah etmeye çalışmıştı:[19]

> "*Tasavvur ediniz ki Galatasaray Mekteb-i Sultanisi'nde tedris olunan kitaplar meyanında öylelerini buldum ki Türkiye hakkında birçok yanlış malumat verdikten maada memleketimiz aleyhinde şiddetli mebahisi bile havi. Derhal bunların programdan çıkarılması için emir verdim ve bu emirlerin bitamamiha tatbikine bizzat nezaret ve dikkat edeceğim*".

[18] Mustafa Ergün, *II. Meşrutiyet Dönemi Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, Ankara 1996, 261. Programların ayrıntıları için bk. *Dersaadet Kız Sanayi Mektebinin Sınıf-ı İbtidâiye Ders Programı, İstanbul 1329; Darülmuallimât Programı*, İstanbul 1330; *Mekâtib-i İbtidâiye Ders Müfredatı (Altı, Beş, Dört, Üç Dershane ve Muallimli Mekteplere Mahsus)*, İstanbul 1332; *Mekâtib-i Sultaniye Müfredat Programı (Zükur ve İnas Sultanileri "Devre-i Evvelî, Sınıf-ı Mahsus Devre-i Sâniye" Tedrisâtına Müteallik Müfretadı Câmi'dir)*, İstanbul 1338.

[19] "Maarif Nazırının Beyanatı", *Sabah*, 18 Teşrinievvel 1329, 2.

Ders kitaplarındaki önemli sıkıntılardan biri de, fennî ıstılah ve tabirlerin Türkçe karşılıklarının eksik ve yanlış oluşuydu. Ahmet Şükrü Bey bu konuda yaptıklarını şöyle dile getirmekteydi:[20]

> *"Maamafih iyi mektep kitaplarının te'lifinde büyük müşkilata tesadüf olunuyor ki şimdi buna bir çare bulmakla meşgulüm. Bu müşkilat ise bizde fennî ıstılâh ve tabirlerin noksanıdır. Meselâ iki hesap kitabını alınız. Orada göreceğiniz en basit ıstılâhat-ı müterceme bile her ikisinde başka başkadır. Şimdi buna çaresâz olmak üzere erbâb-ı ihtisastan mürekkep bir heyet teşkilini tensip, azasını da tayin ettim. Reisi Emrullah Efendidir. Bu heyet riyazî, hukuk, funun-ı tabiiye, fünun-ı içtimaiye, askerî, bahrî velhasıl bütün icabeden hususattaki ıstılahât ve tabirâtın Türkçe mukabilini tayin edecektir."*

Ders kitaplarının yeniden yazımı konusunda en iyiye ulaşma gayesiyle yarışmalar tertip edilmiş, kazananın ödüllendirileceği ilan edilmişti. Bu tür ilanlar ihtiyaç halinde düzenli olarak verilirdi. Telif ve tercüme dairesine incelenmek üzere teslim edilen kitaplar, ihtisas sahibi öğretmenlerden oluşan bir encümen tarafından değerlendirilirdi. Üç aylık inceleme sonucu uygun görülen kitaplar Maarif Nezareti tarafından basılırdı. Nitekim bu yarışmalarda kazanan eserlerin beş yıl süreyle programda kalmasına karar verilmişti.[21]

Dönemin en önemli eğitim meselelerinden biri de okul binalarının durumuydu. Şiddetle hissedilen okul ihtiyacını karşılayacak binalar tahsisat yokluğu nedeniyle yapılamamıştı. Mevcut okul binalarının büyük bir kısmı hükümete ait binalarda diğer bir kısmı ise genellikle kira ile tutulan konaklarda, evlerde, harap kışlalarda ve karakol binalarında hizmet vermekteydi. Hükümete ait binaların bir kaçı hariç hepsi dar ve havasız, rutubetli, en hafif yağmur ve karda oturulamayacak bir haldeydi. Aslen ev olan bu binalar ancak oturulamayacak bir hale geldiğinde okul binası olarak kullanılmak üzere kiraya veriliyordu.[22] Ahmet Şükrü Bey daha göreve gelir

---

[20] Aynı yer.

[21] Ersin Müezzinoğlu, *Bir İttihatçı Eğitimci Ahmet Şükrü Bey*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı basılmamış doktora tezi, Kayseri 2012, 131; Ergün, *a.g.e.*, 260.

[22] Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Maarif Nezareti, İstanbul Maarif Müdüriyeti Kalemi (MF. İMF)*, 22/71, 10 Za 1331; "İstanbul Vilayeti Meclis-i Umûmîsinin 329 senesi İç-

gelmez sağlık koşullarına uygun okul binaları inşa edeceğini ancak bunun için çok para gerektiğini belirtmişti. 600.000 liralık istikraz yapılarak İstanbul'da 100 ibtidaî, 4 sultani mektebi yapılmasına teşebbüs edilmiş, bazı inşaat şirketleriyle anlaşmalar yapılmış ancak Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte bu girişim sonuçsuz kalmıştı.[23] Savaş sırasında düşman devletlerin okul vb. binalarına el konularak, yersiz yurtsuz kalan pek çok okulun buralara nakledilmesiyle bina sorununa çözüm getirilmeye çalışılmıştı. Ancak plansızlık yeni bir kargaşaya yol açmış, bir okulun bir yere taşınmasının akabinde boşalan binaya bir diğer okulun, ondan boşalan binaya bir başka okulun taşınması durumunu ortaya çıkarmıştı. Olumlu gibi görülen bu teşebbüs ilerleyen zamanlarda eğitim ve öğretimi aksatmış, öğrencilerin ve okul eşyalarının oradan oraya sürüklenmesi olumsuz etkiler yaratmıştı.[24]

Ahmet Şükrü Bey eğitimde ıslahata nereden başlanılacağı konusunda selefi Emrullah Efendi'den ayrılmaktaydı. Ahmet Şükrü Bey'e göre maarif teşkilatının tümü ele alınmalıydı. O, ibtidaî tahsilin tâli tahsil için bir kademe teşkil ettiği, âli tahsilin de tâliye bağlı olduğu düşüncesiyle eğitimde iyileştirmeyi eşzamanlı bir şekilde gerçekleştirmeye çalışmıştı. Dolayısıyla her öğretim kademesinde hayata geçirdiği düzenlemeleri ayrı başlıklar halinde incelemek yerinde olacaktır.

1 - İlköğretim

Ahmet Şükrü Bey'in, eğitimde esaslı bir düzenleme için işe bir yerden başlaması gerekiyordu ve icraatından da anlıyoruz ki işe en alt kademeden yani ilköğretimden başlamıştı. O'nun "*öncelikle işe küçük çocuklardan başlayacağız. Yani Mekatib-i ibtidaîyeden itibaren evlad-ı vatana daha ciddi malûmât-ı ameliye öğretilecek, hayat-ı zirâîye ve ticariye veya sınaiye atıldıkları zaman haiz olmaları lazım gelen müktesebatın daha iyi bir suretle kendilerine telkin edilmesine çalışılacaktır*"[25] şeklindeki sözleri bunun kanıtıydı.

---

timâında Vali Vekâleti Tarafından Kıraat Olunan Nutk-ı İftitâhî", *Takvim-i Vekayi*, 17 M 1332.

[23] BOA, *MF.İMF*, 39/51, 21 Ş 1332; Ergin, *a.g.e.*, 1321.

[24] "Mektep Muhaceretleri", *Terbiye Mecmuası*, S. 6 (1 Kanunuevvel 1334), 239-240.

[25] *Sabah*, 21 Mart 1330'dan naklen O. Ergin, *a.g.e.*, 1328.

İlk olarak, Emrullah Efendi tarafından hazırlanan fakat birtakım sorunlar nedeniyle bir türlü kanunlaşamayan *Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun Tasarısı*'nın bazı küçük değişikliklerle geçici olarak kanunlaştırılması sağlanmıştı. Her ne kadar geçici de olsa uzun süre yürürlükte kalan bu kanun, ilköğretim kademesinin yeniden şekillenmesinde önemli rol oynamıştı. Bu kanunla birlikte ibtidaîler ve rüşdiyeler birleştirilerek öğrenim süresi 6 yıl olan Mekatib-i İbtidaiyeler oluşturulmuştu.[26] Kanun gereği ilköğretimi oluşturan okullar arasında elişleri ve ihtiraf mektepleri yer alacaktı. Ahmet Şükrü Bey'in bahsettiği "malumat-ı ameliye"yi öğretme misyonunu bu okullar üstlenecekti. El işleri ve ihtiraf mekteplerinde meslek öğretilecek, sanayi atölyelerinde ve fabrikalarda istihdam edilecek vasıfları taşıyan bireyler yetiştirilecekti.[27] Buradan da Şükrü Bey'in uygulamalı eğitime önem verdiği anlaşılmaktadır ki bunun benzerini hatta daha detaylısını idadiler için düşünmüştü.

Hükümet çıkarılan bu geçici kanunun uygulanmasına ve ilköğretim çağına gelmiş çocukların ibtidaî okullarına gönderilmesine oldukça önem veriyordu. Nitekim 1914 yılında bu kanunun uygulanabilmesini sağlamak amacıyla çalışmalar başlattı. Kız ve erkek çocukların sayısını tespit etmek için İstanbul merkez, Üsküdar ve Beyoğlu livalarında sayım yapılmıştı. Bu sayımda mahallenin kaç haneden oluştuğu, bu evlerde kimlerin yaşadığı ve öğrenim çağına gelmiş kız ve erkek çocukların sayısı ve isimleri kâtip ve müfettişler tarafından kaydedilmişti.[28] Çünkü bu kanuna göre parasız olan ilköğretim aynı zamanda mecburiydi ve çocuklarını okula göndermeyenler için ceza sistemi uygulanacaktı.[29]

Ahmet Şükrü Bey'in eğitim kademelerinin içinde en çok ilköğretim üzerinde durmasının sebebi, yaşanmış olan Balkan hezimetinin ardından eğitime karşı algının değişmesiydi. Nitekim Balkan felaketi herkesin gözünü açmış, yalnız ordunun değil aynı zamanda ülke eğitiminin de kuvvetli olması gerektiği fikri herkeste hâsıl olmuştu. Özellikle küçük çocukların eğitimine dolayısıyla kadınların eğitimine önem verilmeliydi. Vatansever

[26] Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1993'e)*, İstanbul 1994, 231; Ergün, *a.g.e.*, 201.

[27] Yasemin Tümer Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Kızların Eğitimi*, İstanbul 2013, 116.

[28] BOA, *MF. İMF*, 30/47, 5 Ca 1332; 30/48, 5 Ca 1332; 32/9, 2 Ca 1332.

[29] Akyüz, aynı yer.

evlatların yetişmesi için eğitimli, bilgili annelere ihtiyaç vardı ve kadın annelik vazifesinden dolayı eğitilmeliydi. Bu dönemde Balkan Savaşlarının sonuçları mütefekkirler tarafından değerlendirilirken, başarılı milletlerin bu başarısındaki temel etkenin ilköğretime verdikleri değer olduğu vurgulanmıştı.[30] Bu nedenle ilköğretime karşı özel bir ilgi duyulmuş ve ibtidaî okulların programları yeniden düzenlenmişti. Ahmet Şükrü, programlardaki değişikliğin nedenini şöyle açıklamıştı:[31]

> "*Memlekete adam yetiştirmek, her mânâsıyla adam yetiştirme gayesi, programlarımızda birinci düşündüğümüz nokta oldu. Tam bir adamın nasıl olabileceği meselesi nazar-ı dikkate alınırsa, bence onun, dinine merbut, vatanını sever, milliyetini tanır, yani muhtelif namlarla zikrolunan şu vezâifi hüsnü ifa eder bir adam olması lazım gelir. İşte biz tam bir adamı bu suretle yetiştirmek, dinini sever, riayetkâr olur, vatanını sever ve kendisine bir vahdet-i siyasiye veren milletini hisseder bir adam olmak üzere yetiştirmek gayesini programlarda takip ettik. Yani iyi bir vazifeşinas, münevver bir vatanperver olacak çocuklar yetiştirmek istiyoruz ki demin saydıklarımı bu iki kelime içinde dâhil olmak üzere telakki ediyorum*"

Programlar düzenlendikten sonra bu programlara uygun olarak 30 kadar kitap tanzim edilmişti. Öğretmenlerin programları istedikleri gibi uygulamasını önlemek amacıyla her ders için "usul-i tedris" kitabı neşredildi. Bu tarz 24'e yakın kitap yayınlandı[32]. Yine bu gayeye yönelik İsmail Hakkı Baltacıoğlu tarafından tüm derslerde ve terbiye konularında takip edilecek usulleri açıklayan *Usul-i terbiye ve Usul-i Tedris* adı altında bir rehber niteliğinde kitap yayınlandı.[33]

2- Ana Mektepleri

Çocukların eğitimine önem veren Şükrü Bey'in en çok önemsediği hususlardan biri de ana mekteplerinin açılmasıydı. Nitekim geçici kanun bu okulların da açılmasını öngörmekteydi. Bu doğrultuda ana mektepleri açılmaya başlandı.

---

[30] Satı, *a.g.m.*, 663.

[31] *Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri (MMZC)*, İçtima 50, 5 Mart 1333 (1917), 77.

[32] *MMZC*, İctima: 50, 84.

[33] Müzezzinoğlu, *a.g.t.*, 131-132.

Aslında 1913 yılına gelene dek Osmanlılarda resmî ana mektepleri mevcut değildi. Kısmen de olsa bu okulların görevini sıbyan mektepleri, ıslahhaneler, darüleytamlar ifa etmekteydi. Geçici kanunun hazırlayıcısı Emrullah Efendi daha 1910 yılında bu okullara duyulan ihtiyaçtan bahsetmişti. O'na göre doğar doğmaz çocuğun eğitim ocağı ana kucağı öğretmeni ise annesiydi. Çocuk üç yaşından sonra bu okulda duramaz, eğitime devam edemezdi. Çünkü annesi ya onu terbiye edecek bilgiye sahip değildi ya da onunla uğraşamayacak kadar meşguldü. Ailelerin maddi durumları çocukları için özel mürebbiye veya öğretmen tutmaya genellikle müsait değildi. Çocuklarıyla ilgilenememeleri veya onları idrak kabiliyetlerinin yetmediği okula vermeleri ise çok zararlıydı. O halde ya özel mürebbi tutulmalı ya da 4-6 yaşlarındaki çocukların devam edecekleri, yaşlarına uygun eğitimin verileceği ve ilköğretimin birinci kademesi olan ana mektepleri kurulmalıydı.[34] Emrullah Efendi, gerekliliğine inandığı bu okulların açılması için çalışmalar yapmış ve hazırladığı *Tedrisât-ı İbtidâiye Kanun Layihası*'na ana mekteplerinin açılmasını öngören maddeler konulmuştu.[35]

Resmî ana mektepleri *Tedrisat-ı İbtidâiye Kanun-ı Muvakkati*'nin çıkarılmasından sonra açılmışsa da aslında II. Meşrutiyet ilan edilmeden önce bazı vilayetlerde özel ana mektepleri bulunmaktaydı. Meşrutiyetin ilanıyla birlikte bu okullar İstanbul'da da yaygınlaştırılmaya çalışıldı. Özellikle İttihat ve Terakki Cemiyetinin himayesinde açılmaya başlanan özel okulların bünyesinde "Kindergarten" denilen çocuk bahçeleri bulunmaktaydı. Beşiktaş İttihad ve Terakki Mektebi ile Kadıköy'de bulunan Osmanlı İttihad ve Terakki Mektebi çocuk bahçesini de ihtiva eden okullardandı.[36]

Çocukları sokaktan kurtarmak, ilköğretime hazırlamak ve ilköğretime kadar onların gelişimini sağlayacak bir programa tabi tutmak düşüncesini taşıyan[37] Ahmet Şükrü Bey ise ana mekteplerine neden ihtiyaç duyulduğunu şöyle açıklamaktaydı:[38]

---

[34] Emrullah, "Tedrisat-ı İbtidâiye", *Mülkiye*, 23, 1 Kanunuevvel 1326, 46.

[35] "Tedrisat-ı İbtidâiye Layiha-i Kanuniyesi" için bk. BOA, *Meclis-i Vükela Mazbataları (MV)*, 231-353; *İrade Meclis-i Mahsus (İ.Mec.Mah)*, 9/Za 1331.

[36] Yasemin Tümer Erdem, "Osmanlı Devleti'nde Okulöncesi Eğitim: Ana Mektepleri", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 20, İstanbul 2008, 505.

[37] Müezzinoğlu, *a.g.t.*, 114.

[38] "Maarif Nazırımızla Mülakat", *İkdam*, nr. 6244, 9 Temmuz 1914.

> " *Mekâtib-i ibtidâiyenin teşkilâtıyla uğraştığımız sırada memleketimizde mevcut diğer bir noksan nazar-ı dikkatimizi celb etti. Maatteessüf bizde mekâtib-i ibtidâiyeye giren çocuklar, ondan evvel mekteb hayat ve terbiyesine hiç alıştırılmamış bulunuyorlar. Birden bire sıkı altına girince tahammül edemiyorlar. Muallim yüz verir ve onları serbest bırakırsa o zaman da büsbütün terbiyesiz oluyorlar. Bu noksanımız (çocuk bahçesi) denilen mekteplerin fıkdanından ileri geliyor*".

Tedrisât-ı İbtidâîye Kanun-ı Muvakkati'nin dördüncü maddesi ana mektepleri ve sıbyan sınıflarını "*çocukların sinleriyle mütenasib olarak faideli oyunlar ve tenezzühler, elişleri ve ilâhîler, vatanî manzumeler, dürus-ı eşyaya müteallik mükâleme ve musahabeler ile nemâ-yı rûhî ve bedenîlerine hizmet eden müesseselerdir*" şeklinde tanımlamıştı. Yine geçici kanunun gereği olarak, 15 Mart 1915 tarihinde *Ana Mektepleri Nizamnâmesi* yayınlanmıştı.[39] Bu *Nizamnâme*'nin yayınlanmasından sonra gerek İstanbul ve gerekse diğer vilayetlerde ana mektepleri açılmaya başlanmıştı.[40] Fakat bu okulların açılması biraz hazırlıksız olmuştu. Yetişmiş anaokulu öğretmeni bulunamadığından Yahudi ve Ermeni öğretmenler tayin edildi. Bu öğretmenlerin Avrupa'da bile uygulanmaktan vazgeçilmiş, zararları kanıtlanmış usulleri tatbik etmeleri ve bunun çocuklar üzerinde olumsuz etkiler yaratması[41], ana mekteplerine öğretmen yetiştirilmesini gündeme getirdi. Bu meselenin halledilebilmesi için öncelikle, resmî bir ana mektebi Ocak 1914'te Darülmuallimât bünyesinde açıldı. Aynı zamanda, bu okula öğretmen yetiştirmeye yönelik özel bir sınıf olan Ana Muallime Mektebi de kız öğretmen okulunda faaliyete geçti.[42] Böylece hem ana mektebi hem de ana muallime mektebi bir arada açılmış bulunuyordu.[43] Ancak bu okullar açılırken burada yetiştirilen öğretmenlerin isterlerse kendi yavrularını yetiştirecekleri, isterlerse mem-

---

[39] *Ana Mektebi Nizamnâmesi* için bk. BOA, *İrade Meclis-i Mahsus* (*İ. Mec. Mah*.), nr. 14/R 1333; *Şûrâ-yı Devlet* (*Ş.D*.), 231/5; *M.V*., 239/3. Ayrıca bk. *Maarif Düsturu*, İstanbul 1927, 142–143; Reşat Özalp, *Milli Eğitimle İlgili Mevzuat 1857–1923*, İstanbul 1982, 548–549.

[40] "Maarif Nazırının Beyanatı", *Muallim*, S. 9, 1 Nisan 1333, 257.

[41] Satı, *a.g.m.*, 663-664.

[42] Ana muallime mektebine giriş şartları için bk. BOA, *Maarif Nezâreti Mekâtib-i Aliye Kalemi (MF. ALY)*, 72/92, 1332.

[43] Akyüz, "Türkiye'de Anaokullarının Kuruluş ve Gelişim Tarihçesi", *Millî Eğitim*, 132 (Ekim, Kasım, Aralık) 1996, 12.

leketin bu okullara ne kadar muhtaç olduğunu düşünerek, vatanperverlik gereğince özel ana mektepleri açacakları öngörülmüştü. Hatta bunların arasında fedakâr olanların Anadolu'ya gidip, orada açılan ana mekteplerinde öğretmenlik yapacakları düşünülmüştü. Oysa bu okula pek rağbet olmamıştı.[44] Dolayısıyla ana mektepleriyle ilgili çalışmaların hızlı fakat hazırlıksız biçimde sürdürülmesi bu okullarda istenilen başarıyı sağlamamıştı.[45]

3 - Ortaöğretim

II. Meşrutiyet döneminde idadiler Avrupa liselerinin seviyesine çıkartılmak gayesiyle sultaniye dönüştürülmeye başlandı. Aslında bu değişimin bir diğer sebebi de Müslüman çocukların yabancı okullara gitmelerini engellemek hatta gayrimüslim ve yabancı çocukları da bu okullara çekmekti.[46]

Şükrü Bey'in döneminde ortaöğretimle ilgili çalışmalar, yine ilköğretim alanında yapılanlarla eşzamanlı olarak gerçekleşti. Nitekim Emrullah Efendi döneminde başlayan idadileri sultanilere döndürme faaliyetleri Şükrü Beyin nazırlığı döneminde daha geniş ölçekte sürdürüldü. Şöyle ki; Ahmet Şükrü Bey vilayet merkezlerinde bulunan 7 senelik idadiler ile sultanileri birleştirmeye çalıştı. Çünkü program bakımından idadilerin sultanilerden bir farkı yoktu. Üstelik sultaniler idadilerden bir yıl fazla eğitim veriyordu. Ancak diplomaları eşdeğerdi. Bu nedenle sultani öğrencileri bir yıl fazla okumamak için son senelerinde idadilere geçiş yapıyor ve oradan mezun oluyorlardı. Dolayısıyla sultanilerin 8. Sınıfı hiç açılamıyordu. Bu da Ahmet Şükrü Bey'in sert önlemler almasına sebep oldu. İlk önce, sultanilerin son sınıfına devam etmeyenlere hiçbir şekilde tasdiknâme verilmemesi, şayet okulu terk eden olursa bunların idadilere kabul edilmemesi ve bu gibi öğrencilere okuldan kovulmuş nazarıyla bakılması konusunda, maarif ve sultani müdürleri uyarıldı. Bu tedbirler sonucunda sultanilerin son sınıfları açılabilmişse de bu konuda kesin çözüm arandı. Bu tarz sorunlara son vermek üzere bu iki tip okul "Sultani" adı altında birleştirildi.[47] Bu

---

[44] Erdem, *a.g.e.*, 290.

[45] Bu konuda yapılan tartışmalar için bk. Erdem, *a.g.m.*, 513.

[46] *MMZC*, İctima: 33, 1 Temmuz 1330 (1914), 233; Fatih Demirel, "II. Meşrutiyet'ten Sonra Osmanlı'da Ortaöğretim: Sultanîler", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVII/2 (Aralık 2012), 342-343.

[47] Ergün, *a.g.e.*, 218-222; F. Demirel, *a.g.m.*, 344.

uygulama kız okulları için de yeni bir adımın atılmasına neden oldu. 1911 yılında açılmış olan ilk ve tek İstanbul İnas İdadisi 1913 yılında İstanbul İnas Sultanisi'ne dönüştürüldü. Böylece kızlar için sultani derecesinde okul açılmış oldu.[48] Bu okulun Sultan Abdülmecid'in annesi Bezm-i Âlem Valide tarafından yaptırılan binaya taşınmasıyla adı "Bezm-i Âlem İnas Sultanisi" olarak değiştirilmişti.[49] 1915 yılından itibaren kız sultanileri çoğalmaya başladı. Nitekim bu tarihte ibtidaî ve tâlî derecede gündüzlü eğitim vermek üzere Selçuk Hatun İnas Sultanisi[50] açıldı. 1914 yılında açılan Çamlıca leylî numûne-i inas mektebi[51], ertesi yıl Çamlıca İnas Sultanisi haline dönüştürüldü[52]. Benzer bir dönüşümle Erenköy İnas Sultanisi açıldı. 1915 yılında Erenköy'de açılan inas numûne mektebi, 1916 yılında Leylî ve Nehâri Erenköy İnas Sultanisi olarak eğitime devam etti.[53] Nitekim II. Meşrutiyet'in ilanının ardından açılması girişiminden bahsettiğimiz Kandilli'de bulunan Adile Sultan İnas Sultanîsi de ancak bu tarihte açılmıştı.[54] Böylece İstanbul'da kızlar için lise derecesinde eğitim veren inas sultanîsi sayısı 5'e çıkmıştı.

Ancak yukarıda bahsedilen dönüşüm vilayet merkezlerindeki idadiler için söz konusuydu. Nitekim her sancakta mevcut olan idadiler için bu durum geçerli değildi. Onlar için farklı bir düzenleme yapıldı. Hiçbir maksada hizmet etmeyen bu okullara bir gaye vermek amacıyla uygulamalı öğretim ön plana çıkarıldı. Bulundukları bölgenin ihtiyacına göre bu okullarda ziraat ve ticaret şubeleri oluşturuldu. Bu şubelerin amacı ziraat ve ticaret alanında âlim yetiştirmek değil, topraklarını işleyebilecek ya da bulundukları bölgede ticari faaliyetlerle meşgul olabilecek kimseler yetiştirmekti. Tabii bu dönüşüm uzun bir süreç gerektiriyordu. İlk etapta Samsun, Antep ve İnebolu'da üç ticaret okulu açıldı.[55]

---

[48] Kızların eğitimi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Yasemin Tümer Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Kızların Eğitimi*, İstanbul 2013.

[49] BOA, *MF. İST*, 34/49, 6 Ca 1335; Ergin, *a.g.e*, 3-4, 1444; Koçer, *a.g.e*, 198.

[50] BOA, *MF. İST*, 37/7, 23 C 1335.

[51] *Takvim-i Vekayi*, C. 23, nr. 1996, s. 1.

[52] BOA, *Dahiliye Umur-ı Muhalliye Vilayat Müdüriyeti (DH. UMVM)*, 66/55, 2 Ra 1334.

[53] BOA, *MF. İST*, 49/6, 20 Ca 1336, Hasan Âlî Yücel, *Türkiye'de Orta Öğretim*, Ankara 1994, 489.

[54] *aynı eser,* 504.

[55] Müezzinoğlu, *a.g.t.*, 139-140.

Sultanilerdeki düzenleme 1913'te çıkarılan *Mekatib-i Sultaniye Talimatnâmesi* doğrultusunda yapıldı. Buna göre sultaniler öğrencileri yüksekokula hazırlayan kurumlardı.[56] Bu dönemde Darülfünunda da düzenlemeler yapılmıştı. Dolayısıyla sultanilerin programları Darülfünun öğrenimini takip edebilecek düzeye getirildi.[57] Kız sultanileri de aynı talimatnâmeye tâbiydi. Ancak programları erkek sultanilerinden farklıydı.[58]

Sultani teşkilatında yapılan önemli bir değişiklik de, onuncu sınıftan sonra edebiyat ve fünûn adı altında iki şubeye ayrılmasıydı. Alman eğitim usullerinin Türk eğitim sistemine uygulanmaya başlanmasıyla birlikte sultani öğrencilerinin dil eğitimi için "metod direkt" ya da "Berliç[59]" denilen usul ile Almanca öğretilmesine yönelik dersler konuldu.[60] Nitekim 1 Mart 1915 tarihinde Almanya'nın eğitiminden faydalanmak adına Almanya'dan müşavir olarak getirilen Prof. Dr. Franz Schmidt'in[61] tavsiyeleri doğrultusunda sultanilerde iki yabancı dilin öğretilmesi kararı alınmıştı ve bunlardan biri Almanca olacaktı.[62] Ayrıca bu okullarda Alman öğretmenlerin istihdamı Ahmet Şükrü Bey'in isteği doğrultusunda gerçekleştirilmişti. İstanbul Sultanisi, Alman öğretmenlerin istihdam edildiği okullardan biriydi.[63]

4- Öğretmen Yetiştirme

Darülmuallimîn mezunlarından olan Ahmet Şükrü Bey öğretmen kökenli olmasından dolayı öğretmenlerin yetişmesine özellikle itina göster-

---

[56] *Mekatib-i Sultaniye Talimatnâmesi*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1329.

[57] *Mekatib-i Sultaniyeye Yeni Teşkilata Tevfikan 329-330 Sene-i Dersiyesinde Talebe Kabulüne ve Programın Suret-i Tatbikine Dair Talimatnâme*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1329.

[58] *İnas Sultanisi Sunuf-ı İbtidaiye ve Tâliyesinin Ders Programları*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1330.

[59] M. D. Berlitz tarafından Almanca öğrenimi konusunda hazırlanan resimli kitaptan yapılan dil eğitimi bu isimle adlandırılmıştı (M. D. Berlitz, *Metod Berliç'den Tahsil-i Lisan-ı Alman*, haz. Mehmet Ali, İstanbul 1330).

[60] *MMZC*, İctima: 33, 1 Temmuz 1330 (1914), 240.

[61] Emre Dölen, *İstanbul Darülfünu'nda Alman Müderrisler (1915-1918)*, İstanbul 2013, 41-42; Mustafa Gencer, *Jön Türk Modernizmi ve Alman Ruhu*, İstanbul 2003, 117.

[62] Gencer, *a.g.e.*, 119.

[63] Gencer, *a.g.e.*, 122-124. Kız Sultanilerine de Alman idareciler atanmıştı. Kandilli İnas Sultanisi müdireliğine Madam Grumme, İstanbul ve Üsküdar kız sanayi mekteplerine ise Bay Walther ve Bay Seider tayin olmuştu (Dölen, *a.g.e.*, 49-50; Erdem, *a.g.e.*, 250).

mişti. Zincir misali birbirine bağlı olan eğitim kurumlarının tek bir halkasının ihya edilmesinin bir manasının olmadığına inanan Ahmet Şükrü Bey diğer halkaları da ele alarak tam bir bütünlük sağlamaya çalışmıştı. Okullar ıslah edilirken bu okulların öğretmenleri de daha nitelikli hale getirilmek istendi. Bu amaçla Darülmuallimîn ve Darülmuallimât'ın ıslahına başlandı. Ona göre maarif üç esasa dayanıyordu: öğretmen, okul binası, kitap. Bu nedenle öncelikle öğretmen okullarına çekidüzen verilmeye çalışıldı[64].

II. Meşrutiyet dönemine kadar çeşitli değişikliklere uğrayan Darülmuallimîn-i Âliye'de meşrutiyetin ilânı ile birlikte önemli gelişmeler meydana gelmişti. İbtidâiye şubesi okuldan ayrılıp müstakil bir okul haline getirilmiş, Darülmuallimîn-i Âliye için yeni bir program hazırlanmıştı. Programa göre okulun öğrencilerinin, bir kısım derslerini Darülfünun'da almaları gerekmekteydi. Ancak uygulamada birtakım sorunlar ortaya çıkmıştı. 1908'de yapılan teşkilât reformundan sonra, 1909 yılında bu okul tamamen kapatılarak öğrencileri Darülfünun'a nakledilmişti. Ne var ki bir yıl sonra tekrar açılmış, hatta ibtidâî şubesiyle birleştirilerek eski haline dönüştürülmüştü. Bu arada âlî sınıf öğrencileri bir kısım derslerini yine Darülfünun'da görmeye devam etmişti. 1912 yılında ise Darülmuallimîn-i Âliye'ye aynı adla yüksekokul statüsü verilmişti.[65]

Darülmuallimât'ta ise II. Meşrutiyet döneminde önemli bir düzenleme yapıldı. Taşra kız mekteplerine öğretmen yetiştirmek amacıyla 1910-1911 eğitim-öğretim yılında Leylî Kız Sanayi Mektebi'nin bünyesinde Leylî Darülmuallimât sınıfı açıldı.[66] Nehârî olarak eğitim veren Darülmuallimât ise 1911 yılında İnas İdâdîsi'ne dönüştürülmüştü.[67] Böylece yatılı kız öğretmen okulunun temeli atılmış oldu. 1911-12 eğitim-öğretim yılında ise

---

[64] Müezzinoğlu, *a.g.t.*, 182-183.

[65] Cemil Öztürk, *Türkiye'de Dünden Bugüne Öğretmen Yetiştiren Kurumlar*, İstanbul 2005, 31; Faik Reşit Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Ankara 1964, 35.

[66] BOA, *MF. MKB*, 196/39, 4 Z 1328.

[67] Nafi Atuf Kansu, *Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme,* İstanbul 1931, 82; Aynı yazar, "İlk Erkek ve Kız İdâdîleri", *Türk Yurdu*, (İstanbul 1340), I/1, 64; Ergin, *a.g.e.*, 3-4, 1431; Unat, *a.g.e.*, 48; Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, 196-197.

Leylî Kız Sanayi Mektebi kapatılarak, teşkilâtı Leylî Darülmuallimât ile birleştirilmişti.[68]

Ahmet Şükrü Bey Darülmuallimât ile yakından ilgilenmişti. Ona göre, İstanbul Darülmuallimâtı yalnız inas ibtidaîlerine öğretmen yetiştirecek bir derecede kalmıştı. Hâlbuki bu okullar üstünde idadi ve sultaniler oluşturulmuştu ve Darülmuallimât bu okullara hitap edecek şekilde yeniden düzenlenmeliydi.[69] Hatta 1914 yılında mecliste yaptığı bir konuşmada bu okullar hakkındaki düşüncelerini şöyle dile getirilmişti:[70]

> *"Filhakika memleketimizde inas tahsiline şimdiye kadar lazım olan ehemmiyet atfedilmemiş. Hatta bunlara muallime yetiştirecek Darülmuallimâtımız bile pek noksan bırakılmıştır. Onun için evvela; bu noksanı ikmal etmek üzere hoca yetiştirelim, muallime yetiştirelim, sonra kız mekteplerini ıslah edelim."*

Bunun için 19 Temmuz 1914 tarihinde Darülmuallimât'ın ıslahına ve geçici olarak açılmış olan âlî sınıflarının Eylül ayından itibaren daimi hale getirilmesine karar verilmişti.[71] Bu tarihten itibaren okul yeniden teşkilâtlandırılarak kadroları oluşturulmuştu. Yeni kadrolar, Darülmuallimât, Tatbikat Mektebi, Ana Muallime Mektebi, Ana Mektebi ve Darülmuallimât-ı Âliye şeklinde gruplandırılmıştı. Darülmuallimât'ın âlî sınıfları "İnas Darülfünunu" [72] adı altında "Edebiyat", "Tabiiyat" ve "Riyaziyat" olmak üzere üç şubesiyle birlikte Darülfünun binasında açılmıştı.[73]

1915 yılında çıkarılan *Darülmuallimîn ve Darülmuallimât Nizamnâmesi* ile de öğretmen okulları yeniden yapılandırılmış ve yüksekokullar arasına dâhil edilmişti. Ardından Darülmuallimîn ve Darülmuallimât için ayrı ayrı

---

[68] BOA, *MF.İMF*, 5/42, 26 Z 1329; 5/122, 1330; *İstanbul Kız Muallim Mektebi 1933- Darülmuallimat 1870*, (İstanbul Kız Muallim Mektebi yay.), İstanbul 1933, 42.

[69] Müezzinoğlu, *a.g.t.*, 188.

[70] *MMZC*, İctima:33, 1 Temmuz 1330 (1914), 240-241.

[71] *MMZC*, sene 1330, 851.

[72] BOA, *MF. ALY*, 69/15, 25 L 1332; 69/16; 174/108; Faik Reşit Unat da İnas Darülfünunu'nun Darülmuallimât'a bağlı olmak ve derslerini ayrı bir binada ve müstakil öğretim kadrosuyla yapmak üzere kurulduğunu kaydetmektedir (*Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Ankara 1964, 35).

[73] BOA, *MF. ALY*, 72/7, 14 Z 1332.

hazırlanan programlarla eğitim öğretimin kalitesi arttırılmaya çalışılmıştı[74]. Bu programlarda İlm-i Ahval-i Ruh, Fenn-i Terbiye ve Tedris, Mektep İdaresi ve Tatbikat derslerinin yer alması, özellikle II. Meşrutiyet Dönemi'ndeki eğitim anlayışında, öğretmenlerin pedagojik formasyona sahip olması gerektiği fikrinin ne denli kuvvetli olduğunun bir göstergesidir.[75] Yine önceki yıllardan farklı olarak Sanayi-i Ziraiye ve Bahçıvanlık derslerinin verilmesi[76] Anadolu'da görev yapacak öğretmenler aracılığıyla toplumun bu yönde eğitilmesi amacını gütmektedir.

Darülmuallimîn ve Darülmuallimât Nizamnâmesi'nin tatbikini kolaylaştırmak ve bu nizamnâmeyi ayrıntılı şekilde izah etmek içinse Kasım 1916 tarihinde *Darülmuallimîn ve Darülmuallimât-ı İbtidaiye Talimatnâmesi* yayınlandı[77]. II. Meşrutiyet'e kadar "Osmanlılık" bilincinin geliştirilmesine hizmet eden öğretmen okullarının amacı bu *talimatnâme* ile değişmişti. İttihat ve Terakki Partisinin siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik politikalarına paralel olarak "Türkçülük" bilincinin geliştirilmesine hizmet edecek şekilde okulun programları yeniden düzenlenmişti[78]. Bu doğrultuda özellikle, tarih eğitiminin millî bir fikir ve vatanperverlik duyguları dâhilinde yapılması ve millî hislerin gelişmesine yardım etmesi, aynı şekilde musikî derslerinde de millî ve vatanperver şarkıların konuları hakkında bilgi verilmesi isteniyordu[79].

1913 tarihli *Tedrisât-ı İbtidâiye Kanun-ı Muvakkati* ise taşrada öğretmen okullarının açılması için bir dönüm noktası olmuştu. Nitekim bu geçici kanunun 48. maddesi, vilâyetlerde bulunan kız ve erkek ibtidâi okullarına öğretmen yetiştirmek üzere, Vilâyet Tedrisât-ı İbtidâiye Meclislerinin kararı ve Maarif Nezareti'nin onayı ile gerekli yerlere Leylî Darülmuallimîn ve Darülmuallimât açılmasını öngörmekteydi.[80] 1914 yılında yürürlüğe giren

---

[74] Programlar için bk. *Darülmuallimîn-i İbtidâiye Ders Programı*, İstanbul 1329; *Darülmuallimin-i İbtidâilere Mahsus Müfredat Programı*, İstanbul 1330; *Darülmuallimât Programı*, İstanbul 1330.

[75] Öztürk, *a.g.e.*, 42.

[76] *Darülmuallimât Programı*, İstanbul 1330, 92.

[77] *Darülmuallimîn ve Darülmuallimât-ı İbtidâiye Talimatnâmesi*, İstanbul 1332.

[78] Öztürk, *a.g.e*, 27.

[79] *Darülmuallimîn ve Darülmuallimât-ı İbtidâiye Talimatnâmesi* (DDİT), madde: 6, 8.

[80] *Tedrisât-ı İbtidaîye Kanun-ı Muvakkati* (*TİKM*), Matbaa-i Amire, İstanbul 1329.

İdâre-i Umumiye-i Vilâyât Kanunu ile vilâyetlerde bulunan Darülmuallimîn ve Darülmuallimâtların yönetim ve masrafları mahallî idarelere bırakılmıştı.[81] 1915 yılında yayınlanan *Darülmuallimîn ve Darülmuallimât Nizamnâmesi*'nde de taşrada açılacak öğretmen okullarının eğitim süreleri belirlenmişti. Bu tarihten itibaren de taşradaki öğretmen okullarının sayısı çoğalmıştı.

Darülmuallimîn veya Darülmuallimât mezunlarının sayılarının tüm öğretmen ihtiyacını karşılamayacak kadar az olmasının yanı sıra, köy okullarındaki öğretmenliğe pek rağbet olmaması da taşradaki okulları eğitimin en önemli öğesinden mahrum bırakmıştı. *Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-ı Muvakkati* ile bu sorun da çözülmek istenmiş, köy öğretmenlerinin maaşları üç yılda bir yapılacak düzenlemeyle iyileştirilmişti. Maaşlarının azlığından dolayı tercih sebebi olmayan köy okulları bu yolla tercih edilebilir hale getirilmişti. Öte yandan bu okulların tercih edilmemesinin bir diğer sebebi de, tayin olunan öğretmenin ilelebet bu köyde kalacağını düşünmesiydi. Bu sorunun çözümü için de iki sene köy öğretmenliği yapmış olanlara İstanbul'a gelerek Darülmuallimîn veya Darülmuallimât'ın ihzarî kısmına girebilme şansı verilmişti. Böylece bir öğretmen, köy öğretmenliğinden öğretmen okulu öğretmenliğine terfi etme fırsatı yakalayacaktı. Hatta isteyenler daha üst seviyedeki Darülmuallimîn-i Aliye veya Darülfünuna da girebilecekti.[82] Yine öğretmenlerin çocuklarının yatılı okullarda ücretsiz okutulması ve tercihen okula kabul edilmesi için Meclis-i Kebir-i Maarif'in almış olduğu kararla öğretmenlik mesleğine verilen değer gösterilmek istenmişti.[83]

Ahmet Şükrü Bey öğretmen okulları ile ilgili düzenlemelerin yanı sıra mezunların öğretmen olarak atamalarına da yeni usuller getirdi. Zaten *Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-ı Muvakkati* herkesin öğretmen olma yolunu kapatmış ve öğretmenlik için bazı şartlar getirmişti. Buna göre 1914 sonlarında *Muallim ve Muallim Muavinliği Ehliyetname İmtihanına Dair Talimat* hazırlandı. *Talimat*'a göre Darülmuallimîn mezunlarının sayısal bakımdan yeterli olmadığı yerlerde vilâyât tedrisat-ı ibtidâiye meclisleri *Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-ı Muvakkati*'nin kırküçüncü maddesi gereği münhal muallim veya

[81] C. Öztürk, *a.g.e.*, 17.
[82] *MMZC*, İctima: 50, 5 Mart 1333 (1917), 83-84.
[83] *MMZC*, İctima: 53, 11 Mart 1333 (1917), 166.

muallim muavinlikleri için bir ehliyetname sınavı açacaktı.[84] Yine ortaöğretim kurumlarında öğretmen olmak isteyenler, Mekâtib-i Aliye ve Darülmuallimîn öğretmenlerinden oluşan bir heyet tarafından sınava tabi tutulacak ve bir tez hazırlamaya mecbur olacaktı. Başarılı olanlara fennî ve pedagojik ehliyeti haiz olduklarına dair şehadetnâme verilecekti. Başarılı olamayanlar ise ibtidaî mekteplere tayin olunacaktı. Ayrıca muktedir ve az çok tecrübeli öğretmenlere sahip olmak için Mekatib-i Aliye ve Darülmuallimîn mezunlarının İstanbul'da bulunan sultanilerde bir sene staja tabi tutulmaları şartı da getirilmişti.[85] Nitekim Ahmet Şükrü Bey bu konuda şöyle demekteydi:[86]

> "*Darülmuallimînden yetişecek öğrencileri doğrudan doğruya öğretmen atamayacağız, bunlar Avrupa'da geçerli olan staj usulüne (ki, biz buna devre-i tatbikiye talimatı adını veriyoruz) tabi bulunacaktır. Yani bir sene sultanilerde öğretmen yardımcılıklarında çalıştırılmak suretiyle alışkanlık kazanacaklardır.*"

Ahmet Şükrü Bey'in sözünü ettiği düzenleme için 1914 yılında *Tedrisat-ı Tâliye Muallimlerinin Stajına Dair Talimatnâme* de hazırlanmıştı.[87] 1915-1916 eğitim yılında bu uygulamaya geçilmiş ve Darülfünun öğrencileri toplu olarak haftada bir kez staja gönderilmişti.[88] Nisan 1916'da yine *Mekâtib-i İbtidâiyede Muallimlik ve Muallim Muavinliği İmtihanlarına ve Eyyam-ı Tatiliyede Küşad Edilecek Derslere Dair Talimatnâme* yayınlanarak alanında uzman, liyakatli öğretmenlerin yetişmesi gayesine yönelik çalışmalara devam edilmişti.[89]

---

[84] *Muallim ve Muallim Muavinliği Ehliyetname İmtihanına Dair Talimat*, İstanbul, 1329, madde: 1.

[85] "Maarif Islahatı-Şükrü Bey İle Mülakat", *Sabah*, 21 Mart 1330, 3.

[86] Müezzinoğlu, *a.g.t*,190.

[87] Müezzinoğlu, *aynı yer*.

[88] Mustafa Selçuk, *İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi 1900-1923*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2010, 140-141.

[89] *Mekâtib-i İbtidâiyede Muallimlik ve Muallim Muavinliği İmtihanlarına ve Eyyam-ı Tatiliyede Küşad Edilecek Derslere Dair Talimatnâme*, İstanbul 1332.

5- Yükseköğretim

a. Darülfünun

Ahmet Şükrü Bey'in Darülfünundan beklentisi bu kurumun "vahdet-i fikriye"yi temin etmesiydi. Ona göre; Darülfünunda eğitimle meşgul olan ihtisas sahipleri kendi fikirlerini öğrencilerine telkinle mükellefti. Eğer bu telkinler ülke menfaatleri doğrultusunda olursa "vahdet-i fikriye" temin edilmiş olacaktı. Böylece Darülfünun mezunları da bu fikirler doğrultusunda dergi ve gazeteler çıkararak bu fikrî beraberliği daha da geliştirilebilecekti.[90] Bu bakımdan Darülfünun önemliydi. Ancak ilk etapta Ahmet Şükrü Bey bu kurumla fazla ilgilenememişti. İlköğretimle meşgul olduğu dönemde sahte diplomalarla Darülfünununa giren öğrencilerin tespit edilip okuldan uzaklaştırılması için önemli bir adım attı. Bu yolla Darülfünuna kayıtları engellemek üzere bir takım tedbirler alarak bunu bir genelgeyle maarif idarelerine bildirdi.[91]

Nitekim Emrullah Efendi döneminde (1912 yılında) Darülfünununa çekidüzen verilmeye çalışılmış ve çeşitli talimatnâme ve nizamnâmeler hazırlanmıştı. Bazılarını yürürlüğe koyma fırsatı bulmuşsa da bazıları tasarı halinde kalmış bir sonraki dönemde kabul edilmişti. 1912 yılında yürürlüğe giren *Darülfünun ve Şuabatının İnzibatına Dair Nizamnâme* Emrullah Efendi'nin eseriydi. Yine Emrullah Efendi'nin hazırladığı *Tedrisât-ı Aliye Layiha-i Kanuniyesi*'nin "Teşkilat-ı İlmiye" kısmı Ahmet Şükrü Bey'in döneminde *İstanbul Darülfünunu Talimatı* adı altında yayınlanmıştı.[92] Doğrudan doğruya eğitim ve öğretimi düzenlemeye yönelik olan bu Talimatnâme'ye göre İstanbul Darülfünunu Ulûm-ı Şeriyye, Ulûm-ı Hukukiyye, Ulûm-ı Tıbbiye, Fünun ve Ulûm-ı Edebiyye olmak üzere beş şubeye ayrılmıştı (madde: 1). Ancak daha sonra medreselerin ıslahı gündeme geldiği için Ulûm-ı Şeriyye şubesi lâğvedilmişti.[93] Eczacı ve Dişçi Mektepleri,

---

[90] *MMZC*, C.3, 5 Mart 1917, 79.

[91] BOA, *MF. ALY*, 55/122; 24 S 1332; " Maarif Nazırının Beyanatı", *Sabah*, 18 Teşrinievel 1329, 2.

[92] *İstanbul Darülfününu Talimat*, İstanbul, Matbaa-i Amire 1329 (1913); Ekmeleddin İhsanoğlu, *Darülfünun*, I, İstanbul 2010, 231.

[93] Emre Dölen, *Türkiye Üniversite Tarihi*, Cilt 1, *Osmanlı Döneminde Darülfünun (1863 – 1922)*, İstanbul 2009, 357.

Tıp Fakültesine bağlıydı. Edebiyat Fakültesi, Edebiyat, Tarih ve Coğrafya, Felsefe olmak üzere üç şubeye ayrılmıştı. Fen Fakültesi de Ulum-ı Tabiiyye ve Ulum-ı Riyaziye olmak üzere iki şubeden oluşmaktaydı.[94]

Darülfününa girişi belirleyen yönetmelik olan *Mülazemet Rüusu İmtihanına Dair Nizamnâme*[95] yine Emrullah Efendi tarafından kanunlaştırılmıştı. Bu *Nizamnâme*'nin ilk uygulaması ise Ahmet Şükrü Bey döneminde yapılmıştı. Nizamnâmeye göre; başvuru için idadi veya sultani mezunu olma şartı konulmuş ve Avrupa'da olduğu gibi mezuniyet ruusu (bakalorya) sınavına girme mecburiyeti getirilmişti[96].

Öğretim kadrolarına önem verdiği bilinen Ahmet Şükrü Bey, Darülfünun müderrislerinin alanında uzman kişiler olması gerektiğine inanıyordu. Bu amaçla Avrupa'da öğrenim gören gençlerin müderris yardımcısı olarak istihdamının yolunu açmıştı. Böylelikle ileride tüm kadro Avrupa'da eğitim almış uzmanlardan oluşacaktı.[97]

22 Haziran 1915 tarihinde Darülfünun teşkilatına yeni bir düzen vermek ve Fen, Edebiyat ve Hukuk fakültelerinin alt yapısını oluşturmak amacıyla 13 maddelik *Talimât* çıkarıldı. Bu yeni düzenlemeyle birlikte Darülfünun bölümlere ayrılmış, kürsü sistemi ihdas edilmişti. Derslerde müzakere ve tatbikat usulü kabul edilmişti. Ayrıca, 1917-1918 eğitim yılında uygulanmak üzere Darülfünun'da önemli bir düzenleme yapıldı. Her bölüm için ihtisas zümreleri oluşturuldu. Böylece öğrenciler, uzmanlaşmak istedikleri alana göre derslerini alacaktı. Ayrıca araştırma ve incelemeye de daha çok vakti kalacaktı.[98] Bu yeni düzenlemeyle birlikte sömestr sistemi kabul edilmişti. 6 sömestri tamamlayan öğrenciye mezun olma hakkı verilmişti. 6 sömestrin üstüne 4 sömestr daha okuyan öğrenciler danişmendlik (doktora) diploması alabilecekti. Yine programına göre, umuma açık konferanslar tespit edilecek, her sene okutulacak konular basılı olarak öğrenciye verilecek, yeni bir mesai cetveli (akademik takvimin) yapılacaktı.[99]

---

[94] *MMZC*, İctima:26, 28 Kanunusâni 1331 (1915), 542.

[95] *Düstur*, II. tertip, V, 498-501.

[96] Ergün, *a.g.e.*, 260; Müezzinoğlu, *a.g.t.*, 168.

[97] *MMZC*, İctima: 33, 1 Temmuz 1330 (1914), 239; BOA, *Dosya Usulü İradeler (İ.DUİT.)*, 84/61, 1331.Za.22.

[98] "Darülfunun, *Muallim*, S. 15, 15 Teşrinievvel 1333, 522-523.

[99] "Darülfünun Islahatı", *Muallim*, S. 16, 15 Teşrinisâni 1333, 581; Selçuk, *a.g.t.*, 115-116, 145-152.

Darülfünunda eğitimin daha kaliteli hale getirilmesini sağlamak ve eğitim konusundaki eksiklikleri yabancı bilim adamlarıyla tamamlamak için Almanya'dan öğretim üyesi ithali, Darülfünun ıslahatı çerçevesinde planlanmıştı. Bunun için ön hazırlıklara başlandı. Öğrencilerin yabancı hocaların derslerini takip edebilecek düzeyde dil öğrenmelerini sağlamak amacıyla Darülfünun'da lisan eğitimi arttırıldı. Dil konusundaki hazırlık sadece Darülfünun düzeyinde kalmayıp, sultanilere de teşmil edildi. Sultaniden mezun olup Darülfünun'a devam edecek öğrencilerin dil sorunu bu şekilde çözülmeye çalışıldı.[100] 1 Mart 1915 tarihinde Almanya'nın eğitiminden faydalanmak adına Almanya'dan Prof. Dr. Franz Schmidt müşavir olarak getirildi[101]. Müşavir Schmidt'in tavsiyeleri doğrultusunda Darülfünunda ders vermek üzere Alman bilim adamları davet edildi.[102] Alman profesörlerin büyük bir bölümü Prusya üniversitelerinden gelmişti. Bunun yanı sıra Baden, Bayern, Saksonya ve Hamburg Üniversitesi'nden gelenler de vardı. Yurt dışından gelen bu bilim adamlarının sayıları 20'yi bulmuştu.[103]

Ahmet Şükrü Bey, Alman profesörlerin Türkçe öğrenip bundan sonra da derslerini Türkçe verme yükümlülükleri çerçevesinde tayin edilmesini istemişti. Ancak gerek Dr. Schmidt gerekse Alman Büyükelçiliği buna, Türkiye'deki Alman etkisinin güçlenmesine engel olacağı düşüncesiyle karşı çıkmışlardı. Buna rağmen Alman profesörlerden, derslerin Türkçe vermesini ve Türkçe yeni bilimsel terimlerin Türk asistanların işbirliği ile Almanlar tarafından üretilmesini beklemişti. Hatta kendileriyle yapılan sözleşmenin 3. maddesinde, sözleşmenin ikinci yılında derslerin Türkçe verileceği, bu süre zarfında Almanca bilen muavinler vasıtasıyla derslerin sürdürüleceği belirtilmekteydi.[104] Ancak daha önceki yıllarda Buenos Aires örneğinde[105] olduğu gibi Alman bilim adamlarının üç ay içinde Türkçeyi

[100] *MMZC*, İctima: 33, 240.

[101] Emre Dölen, *İstanbul Darülfünu'nda Alman Müderrisler (1915-1918)*, İstanbul 2013, 41-42; Mustafa Gencer, *a.g.e.*, 117.

[102] Dölen, *a.g.e.*, 60; Mehmet Ali Aynî, *Darülfünun Tarihi*, İstanbul 1927, 49-50; İhsanoğlu, *a.g.e.*,250; Selçuk, *a.g.t.*, 120.

[103] Dölen, *a.g.e*, 70, 83.

[104] Selçuk, *a.g.t*., 122.

[105] Buenos Aires'de de Alman öğretim üyeleri görev almıştı ve üç ay içinde gittikleri ülkenin dilini öğrenebilmişlerdi.

öğrenmeleri, dilin zorluğundan dolayı oldukça güçtü. Eğer Ahmet Şükrü Bey dil konusunda ısrar ederse, bir yıl boyunca Türkçeyi öğrenmekle uğraşacaklardı. Bu süre sonunda dil öğrenip öğrenemeyecekleri de meçhuldü. Sonunda Almanca bilen asistanların tercümanlığında derslerin yürütülmesine karar verilmişti. Bu da dersin verimliliğini düşürmekteydi. Bunun yanı sıra Alman profesörlerinden bazıları çalışma alanları hasebiyle Türkçe bildiğinden derslerini bu dilde anlatabilmişti.[106] Alman bilim adamlarının yararlı olup olmadığı gerek davet edildikleri sırada gerekse uygulamadan sonra tartışılmıştı. Ancak bazı Alman profesörlerin çalışma şartlarını iyileştirmek adına Maarif Nezareti kanalıyla her türlü araç ve gereci getirtmiş olmasının Darülfünun eğitimi adına yararlı olduğunu söyleyenler de vardı.[107] Nitekim Mehmet Ali Aynî Efendi bu konuyu şöyle anlatmaktaydı:[108]

> *"Macarlı profesör Mesaruş'den başka Alman profesörlerinin hiçbirisi Türkçe bir kelime bilmiyorlardı. Derslerini Almanca takrir etseler karşılarında anlayacak hiçbir şakird yoktu. Binaenaleyh her müderrise bazıları Almanca ve bazıları Fransızca bilen birer muavin verilmişti. Fakat bu muavinlerin bir kısmı müderrislerin verecekleri derslerin tamamıyla yabancısı idiler. Garaibden olarak Alman profesörleri iki sene içinde Türkçeyi öğrenip Türkçe ders vermeyi taahhüd etmişlerdi. Fakat ondan daha garibi meselâ Yakobi'nin Almanca yazdığı dersini muavini Habib Efendi'ye Türkçeye çevirttikten ve bunu latin hafleriyle yazdırıp biraz meşk ve idman ettikten sonra talebeye fonograf gibi Türkçe takrir etmek istemesiydi. Gülünç olan bu hal çok sürmedi. Zira mütarekenin akdi bu profesörleri İstanbul'u terke mecbur etmişti. Bununla beraber profesörlerin Darülfünuna herhalde bilvasıta büyücek hizmetleri dokunduğunu itiraf etmek mecburiyetindeyiz. Zira pek çalışkan ve müteşebbis olan bazıları dershane ve darülmesailerini mükemmel bir hale koymak için ne gibi alat, edevat, numune ve kitaplar lazımsa Maarif Nezâreti vasıtasıyla celb ve tedarik ettirmişlerdir."*

Bu tartışmalardan da anlaşıldığı üzere Darülfünun öğrencilerine verilen lisan eğitimi pek yeterli olmamış, gelen hocaların derslerini takip edecek düzeye ulaşmamışlardı. Büyük umutlarla getirilen Alman bilim adam-

---

[106] Dölen, *a.g.e.*, 72, 89-90; Selçuk, *a.g.t.*, 124.

[107] Bu konuda yapılan tartışmalar için bk. Selçuk, *a.g.t*, 178-192; Dölen, *a.g.e.*, 529-534.

[108] Mehmet Ali Aynî, *a.g.e.*, 51.

larından da istenildiği gibi yararlanılamamıştı. Zaten savaş nedeniyle öğrencilerin büyük bir kısmı cephedeydi ve Alman profesörler derslerini anlatacak öğrenci bulamıyorlardı. Kurumsal olarak bu bilim adamlarının etkisi de kalıcı olmamıştı. Çünkü yanlarında bulunan müderris muavinleri alanında uzman kişiler olmaktan ziyade Almanca veya Fransızca bilmelerinden ötürü görevlendirilmiş kimselerdi. Dolayısıyla Alman profesörlerin dönmesinin ardından onlar da Darülfünundan ayrılmışlardı. Bu durumda müderris muavinlerinin yetiştirilmesi gayesi akîm kalmıştı. Ayrıca Alman profesörlerin ders programlarındaki düzenlemeler de kalıcı olmamıştı. Kurdukları darülmesailer de Zeynep Hanım Konağı dışında olduğu için bir takım zorluklar yaratmış, Almanların ayrılmasından sonra fonksiyonlarını yitirmişlerdi.[109]

Şükrü Bey'in, Darülfünunu Avrupa'daki emsalleri gibi modern bir kurum haline getirme çabaları devam etmişti. Yeni bir Darülfünun binası ve Kütüphane-i Umumi yapılması onun gerçekleştirdiği hayallerindendi. Zaten Darülfünun için bina yapılması kararı İttihat ve Terakki Fırkası'nın 1917 yılında düzenlediği kongrede alınmıştı.[110] Yine bu dönemde Darülfünun mecmualarının yayınlanmaya başlaması da ilmî faaliyetler açısından dikkat çekicidir. Nitekim bu dergi faaliyetleri üniversiteleşme yolunda önemli bir adım olmuştu.[111]

b. İnas Darülfünunu

Ahmet Şükrü Beyin nezareti dönemindeki önemli gelişmelerden biri de kızlar için İnas Darülfünunu açılmasıydı. Özellikle II. Meşrutiyet döneminde kızların eğitimine verilen önemle birlikte ilköğretimden ortaöğretime kız okullarının sayısı da artmıştı. Ahmet Şükrü Bey'in nezarete geldiği yıl, inas idadisi sultaniye dönüştürülmüş böylece ilk defa kızlar için lise düzeyinde bir okul açılmıştı. Kızlar için sultanilerin açılması, bu okullara öğretmen yetiştirilmesini de gerektirmişti. Dolayısıyla öğretmen okulların-

---

[109] Emre Dölen, *İstanbul Darülfünu'nda Alman Müderrisler (1915-1918)*, 551-553. Müderris muavini olarak, Avrupa'da öğrenim görmüş özellikle Almanca bilen sultani muallimleri görevlendirilmişti (Selçuk, *a.g.t.*, 127-128).

[110] "1333 Kongresi ve Maarif", *Muallim,* S. 15, 15 Teşrinievvel 1333, 548.

[111] *MMZC*, İctima: 50, 79; Dölen, *a.g.e.*, 539.

da bu yönde düzenlemeler yapılmıştı. Darülmuallimât'ın bünyesinde yapılan değişiklikle okul, ibtidaî, tâli ve âlî olmak üzere üç kısma ayrılmıştı. Darülmuallimât'ın âlî kısmı inas sultanilerine öğretmen yetiştirmek üzere 1914 yılında "İnas Darülfünunu" adıyla Darülfünun binasında açılmıştı.[112] Elbette ki bu okulun açılmasında orta öğretim hakkını elde eden kızların artık yükseköğrenim talebinde bulunmasının ve bu hususun kadın gazetelerinde sık sık dile getirilmesinin de etkisi olmuştu.[113] Nitekim bu isteklere cevap olarak Darülfününda kadınlar için "serbest dersler" adı altında konferanslar verilmişti.[114] Halk tarafından, bu girişimin kadınların yükseköğrenime kabulü olarak algılansa da bunun böyle olmadığı gazetelerde dile getiriliyordu. Nitekim Şükrü Bey'in *Kadınlar Dünyası* dergisinde yer alan beyanatı bunu teyit eder mahiyetteydi:[115]

> "*Gelecek seneden itibaren bu dersler daha ziyade tevsi ve tanzim edilerek devam mecburiyeti olacak ve yalnız liselerden mezun olan genç kızlar kabul edilecektir. Bu suretle istikbal için en yeni ve en mükemmel silahlarla mücehhez bir muallime ordusu yetiştireceğiz*"

Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere "serbest derslerin" hemen akabinde açılan İnas Darülfünunu gerçek manada bir üniversite değil, sultanilere öğretmen yetiştiren Darülmuallimât'ın bir şubesi niteliğindeydi. Öğretmen okullarında yapılan düzenlemeler ele alınırken bahsedildiği gibi, İnas Darülfünunu Darülmuallimât bünyesinde açılan "âlî" sınıflardan ibaretti. Darülmuallimîn'de yapılan düzenlemeler ışığında Darülmuallimât'taki değişikliklere bakılırsa, âlî sınıflarının 1914 yılında neden "İnas Darülfünunu" adıyla açıldığı daha iyi anlaşılabilir. Bu teşebbüs tamamen Darül-

---

[112] BOA, *MF. ALY*, 72/7, 14 Z 1332. Açılacak bu şubenin adı daha sonra İnas Mekteb-i Alisi olarak değiştirilmiş, Mecliste yapılan müzakerelerde Şükrü Bey'in isteği üzerine "İnas Darülfünunu" isminde yeniden karar kılınmıştı. Şükrü Bey isim için şöyle demişti: "*İnas Darülfünunu unvanı herhalde daha ziyade şaşaalı bir unvandır. Bu unvan taliplerine hevesbahş olur.*", *MMZC*, İ. 50, 5 Mart 1333 (1917), 86.

[113] Kadınlar Dünyası imzasıyla, "Kadınların Tahsîl-i Âlîye İhtiyacı", *Kadınlar Dünyası*, nr. 100-15, 26 Teşrînievvel 1329, 2; Mükerrem Belkıs, "Millete ve Hükümete Bir Hitabe: Hak İstiyoruz!", *Kadınlar Dünyası*, nr. 86, 28 Haziran 1329, 1; Erdem, *a.g.e*, 363.

[114] BOA, *MF. ALY*, 71/78, 2 Z 1332; İhsan Şerif, "Kadınlarımızda Ateş-i İrfan, Darülfünunda Hanımlarımız", *İçtihad*, 4, nr. 92-3, 6 Şubat 1329, 2058-2061.

[115] Ulviye Mevlan, "Kadınlık: Maarif Nâzırı", *Kadınlar Dünyası*, nr. 131, 15 Şubat 1329, 2.

muallimîn-i Âliye modeline benzer bir yapı oluşturulmak isteğinden ibaretti. Şöyle ki, tıpkı Darülmuallimîn-i Âliye öğrencileri gibi Darülmuallimât'ın âlî sınıfını okuyacak kızların da eğitimlerini Darülfünun'da almaları gerekmekteydi. Ancak o tarihte henüz kızlar Darülfünun'a kabul edilmedikleri için, kızlara Darülfünun programına uygun şekilde eğitim verecek bir şubeye ihtiyaç doğdu. Dolayısıyla bu ihtiyaç İnas Darülfününu'nun teşkiliyle giderildi.[116]

İnas Darülfününunun açıldığı tarihte İstanbul İnas İdadîsi sultaniye çevrilmiş, ardından başka inas sultanileri de açılmıştı. 1918-19 eğitim yılında İnas sultanisinin ilk mezunlarını vereceği ve bu öğrencilerin de İnas Darülfününu'na girmek isteyecekleri hesaba katılarak, 1917 yılında *İnas Darülfünunu'na Talebât Kayd ve Kabulü Hakkında Talimatnâme* hazırlanmıştı.[117]

6- Sanat ve Musiki Eğitimi

Kadınların güzel sanatlarla ilgilenmesini sağlamak ve mevcut inas sultanilerine resim öğretmeni yetiştirmek amacıyla Kasım 1914 tarihinde İnas Sanayi-i Nefise Mektebi açılmıştı[118]. Kaynaklarda kızlar için Sanayi-i Nefise Mektebi'nin açılışında İtalya'da resim eğitimi almış olan Mihri Müşfik Hanım'ın Maarif Nazırı Şükrü Bey ile yapmış olduğu bir konuşmanın etkili olduğu anlatılır:[119]

> *Bir gün Mihri Hanım doğruca Maarif Nazırı Şükrü Beyin huzuruna çıkarak meşrutiyetin getirmiş olduğu hürriyetten cesaret alarak isteklerini dile getirir:*
>
> "*Muhterem Nazır Beyefendi*
>
> *Memlekete meşrutiyetle birlikte hürriyet, müsavat, adalet, uhuvvet geldi ama bütün bu nimetlerden sadece erkekler istifade ediyor, kadın-*

[116] Erdem, *a.g.e*, 299.

[117] BOA, *MF. ALY*, 115/13, 27 C 1336.

[118] BOA, *MF. ALY*, 70/92, 21 Za 1332.

[119] Malik Aksel, *İstanbul'un Ortası*, Ankara 1977, 104; aynı yazar, "Bir Kız Mektebi", *Türk Edebiyatı*, S. 14, 14 Şubat 1973, 8.

lar hala olduğu yerde, bir adım bile ileri gitmiş değiller. Acaba bu imtiyaz nereden geliyor?

Bu sözler karşısında Maarif Nazırı Şükrü Bey tuhaflaşarak:

Ne demek istiyorsunuz hanımefendi deyince Mihri Hanım cesaretini arttırarak:

Bugün her yerde müsavat ve adaletten söz ediliyor. Fakat İnas Sanayi-i Nefise Mektebi nerede? Hep yapılanlar erkekler için..”

Böylece İnas Sanayi Nefise Mektebi başlangıçta sadece resim eğitimi vermek üzere faaliyete geçmişti. Nitekim bir yıl sonra bu okulda heykel atölyesi de açılmıştı[120]. Böylece resim ve heykel atölyelerinden oluşan bu okul 8 yıl boyunca eğitim-öğretime devam etmişti[121].

Musiki eğitimi için açılan müessese ise Darülelhan’dı. İlk olarak, 1916 yılında Maarif Nezâreti’nin bünyesinde bir “Heyet-i Fenniye” teşkil edilmişti. Bu heyet, okullarda musikî eğitimini iyileştirmek, Türk musikîsine ait eserleri ihya ve muhafaza etmek, Anadolu türkülerine göre millî bir musikî oluşturmak, hatta bu alanda uzman öğretmenler yetiştirmek amacıyla kurulmuştu.[122] Washington eski büyükelçisi bestekâr Yusuf Ziya Paşa[123]’nın başkanlığında bulunan “Heyet-i Fenniye” ye musikîşinas üyeler tayin edilmişti.[124] Haftada bir veya iki defa toplanan Musikî Heyet-i Fenniyesi[125], aylarca süren çalışma sonucunda *Musikî Encümeni ve Dârülelhân Tâlimatı*’nı hazırlamış, bu *talimat* 1 Ocak 1917 tarihli irade ile kabul edil-

[120] BOA, *MF. ALY*, 153/10, 3 Ra 1339.

[121] Erdem, *a.g.e.*, 411.

[122] BOA, *MF. ALY*, 173/26, 8 Ra 1341.

[123] Ziya Paşa, resmî görevlerinin dışında, musikişinas olarak da tanınır. İyi kanun ve ud çalardı. Ziya Paşa’nın Nişantaşı’ndaki konağı adeta bir konservatuvar niteliğindeydi. Haftada en az iki defa konakta toplanılır ve musikî üzerine konuşmalar yapılır, çalınır, söylenirdi. (Nazmi Özalp, *Türk Musikisi Tarihi, -Derleme-*, TRT yayınları, Ankara 1986, II, 30; aynı yazar, *Türk Musiki Tarihi,* İstanbul 2000, II, 61).

[124] Yasemin Tümer Erdem, “Osmanlı Devleti’nin İlk Sivil Musiki Okulu: Darülelhan”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi,* S. 27, Güz, İstanbul 2012, 6-7.

[125] Bir yıl sonraki Osmanlı arşiv belgelerinde bu heyetin adının “Musikî Encümeni” olarak değiştirildiğini görüyoruz.

mişti.[126] Böylece ilk resmî musikî mektebi olan Dârülelhân[127] zükûr (erkek) ve inas (kız) kısmı olmak üzere iki şube halinde ayrı binalarda açılmıştı. [128]

Talimât'a göre, Dârülelhân'ın öğretim süresi 4 yıl olup, zükûr (erkek) ve inas (kız) kısmı için aynı ders programı uygulanacaktı.[129] Ney, tanbur, keman, sîne kemanı, kemençe, ud, kanun, lavta, santur, def, arp, viyolonsel ve piyano gibi musikî aletleriyle eğitim verilecek, bu musikî aletlerinin öğretmenleri Musikî Encümeni tarafından seçilecek ve kendilerine saat karşılığı ücret verilecekti.[130]

Zükûr Dârülelhân'ı, binasının büyük yangında mağdur olan yangınzedelere tahsis edilmesi üzerine ikinci eğitim-öğretim yılında açılamamıştı (1918).[131] Eğitime devam edemeyen Zükûr Dârülelhânı'na ait konak, o yılın Ekim ayından itibaren de askeriye tarafından işgal edilmişti.[132] Erkeklere mahsus Darülelhan bina sorunları nedeniyle eğitime devam edemedi. Hanımlara mahsus olan İnas Darülelhanı ise Cumhuriyet dönemine intikal edecekti.[133]

7- Avrupa'ya Öğrenci Gönderilmesi

Ahmet Şükrü Bey'in tahsil için Avrupa'ya öğrenci gönderilmesiyle ilgili çalışmaları da dikkat çekicidir. Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi usulü II. Mahmud döneminde başlamıştı. Ancak bu dönemde sadece askeri okul öğrencileri yeni savaş usul ve tekniklerini öğrenmek, mühendislik üzerine eğitim almak üzere Avrupa'ya özellikle de Fransa'ya gitmişlerdi. 1835 yılından sonra öğrenciler Viyana, Londra, Paris gibi şehirlere de gönderil-

---

[126] BOA, *Maarif Nezâreti Mektubî Kalemi (MF. MKT)*, 1242/38, 3 B 1339; BOA, *İ. DUİT*, 22/2, 7 Ra 1335; *Düstur*, II. Tertip, C. 9, 24.

[127] "Nağmeler Evi" anlamına gelen Dârülelhân'ın isim babası, Musiki Encümeni reisi Yusuf Ziya Paşa'ydı (Paçacı, *a.g.m.*,48-49).

[128] BOA, *MF. ALY*, 173/26; *Dârülelhân Mecmuası,* nr. 1, (1 Şubat 1340/1924), 38; O. Ergin, *a.g.e*, 1579.

[129] *Musiki Encümeni ve Darülelhân Talimatı*, madde: 21

[130] MEDT, madde: 40

[131] BOA, *MF. ALY*, 121/16, 19 Z 1336.

[132] BOA, *MF.ALY*, 173/26; 149/76.

[133] Erdem, *a.g.m.*, 23.

mişti. Tanzimat döneminde de bu usul uygulanmıştı. Hatta sivil öğrenciler de gönderilmişti. Avrupa'da tahsil görüp ülkeye dönenlerin toplumun dönüşmesinde ve yeniliklerin uygulanmasında büyük katkıları olmuştu.[134] II. Abdülhamid döneminde Avrupa'ya öğrenci gönderilmesine devam edilse de bir müddet sonra bunların muhalif grupların tesiri altında kalacakları düşüncesiyle öğrenciler geri çağrılmışlardı.

II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte hükümetler Avrupa'ya öğrenci gönderme işini ciddi olarak ele almıştı. Bu dönemde Maarif Nezareti'nin yanı sıra çeşitli nezaretler de ihtisaslaşmak üzere öğrenci göndermişti. Ancak bu öğrenciler hakkında belli bir nizamnâme veya talimatnâme yoktu. Bu yüzden öğrenciler gittikleri yerlerde kontrolsüz ve başıboş kalmış, zor duruma düşmüşlerdi. Sorun Şükrü Bey zamanında mecliste tartışılmıştı. Avrupa'ya gönderilecek öğrencilerin seçimi hakkında bazı usulsüzlüklerin yapıldığı, sınavların son dakikada ilan edildiği, dolayısıyla kimsenin haberi olmadığı gibi iddialar gündeme gelmişti. Ayrıca sistemsizlik nedeniyle Avrupa'dan dönen öğrencilerin istihdamı konusunda da belli usullerin bulunmaması eleştiri konusuydu. Bazı vekiller Avrupa'ya gönderilen öğrencilerden yeterince fayda sağlanamadığını, gidenlerin yabancı dile vakıf olmadıkları için orada kaldıkları süre zarfında dil öğrenmeyle meşgul olduklarını, hatta bazılarının büyük şehirlere alışık olmadıkları için yolsuzluklara, israfa ve sefahate daldıklarını ileri sürmüştü. Yani Ahmet Şükrü Bey'in nezaretine kadar bu konuda tam bir keşmekeşlik hâkimdi. Mevcut durum Avrupa'ya öğrenci gönderilmesinin sorgulanmasına sebep oluyordu. Nitekim basında bu konuda tartışmalar, eleştiriler başlamıştı.[135]

Toplumun yeniden inşa edilebilmesi için modern eğitimin şart olduğuna ve yeni bir nesil yetiştirilmesi gerekliliğine inanan İttihat ve Terakki Partisi, aynı zamanda Avrupa'da yetişmiş kişilerin varlığını da kendi gayeleri doğrultusunda önemsiyordu. Ahmet Şükrü Bey de mensubu olduğu parti gibi Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi hususunda oldukça kararlıydı ve bunun yararına inanıyordu. Bu konudaki inanç ve kararlılığının en büyük kanıtı, bu yolda yaptığı düzenlemelerdir.

---

[134] Adnan Şişman, *Tanzimat Döneminde Fransa'ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri (1839-1876)*, Ankara 2004, 86-87.

[135] Bu konuda tartışmalar için bk. *MMZC*, İctima: 33, 1 Temmuz 1330 (1914), 227-242.

Ahmet Şükrü Bey'in nazır olduğu yıla kadar Avrupa'ya pek çok alanda öğrenim görmek üzere öğrenci gönderilmiş bulunuyordu. Bunların arasında gayrımüslim kızlar da bulunuyordu. Ahmet Şükrü Bey göreve geldiğinde Avrupa'ya öğrenci gönderme konusunda önemli bir karar aldı. Bundan böyle tahsil için sadece öğrenciler değil, öğretmenler de Avrupa'ya gönderilecekti.[136]

Bu konuda atılan ikinci önemli adım ise 1914 yılında gerçekleşti. Yabancı ülkelere gönderilecek öğrencilerle ilgili olarak, 14 Ocak 1914 tarihinde 5 maddelik *Maarif-i Umumiye Nezareti Hesabına Memalik-i Ecnebiyede Tahsilde Bulunan Talebe-i Osmaniyenin Vezaifine Dair Talimatnâme* çıkarılmıştı.[137] Öğrencilerin gittikleri okul veya fakültelere devam mecburiyetinin bildirildiği bu *Talimatnâme*'de, öğrencilerin tahsillerine yakışan biçimde davranmak zorunda oldukları belirtilmişti (madde: 1). Ayrıca siyasî bir derneğe üye olmaları ve siyasî protestolara katılmaları yasaktı (madde: 2).

Aynı yıl, *Memalik-i Ecnebiyyeye Gönderilecek Talebe Hakkında Nizamnâme* çıkarıldı.[138] Bu nizamnâmeye göre; uzman öğretmenler yetiştirmek üzere sınavla Avrupa'ya öğrenci gönderilecekti. Nezaret, tahsisatını ödediği öğrencilerin denetimini oraya gönderdiği müfettişler vasıtasıyla sağlayacaktı. Eğitimini tamamlayan öğrenciler yurda döndüklerinde Maarif Nezareti tarafından oluşturulan heyet önünde sınava tabi tutulacak, başarılı olanlar ihtisaslarına göre çeşitli okullara tayin edilebilecekti. Zaten bu öğrencilerin öğrenimlerinin karşılığı olarak 8 yıl mecburi hizmetleri de bulunmaktaydı. Yapılan sınavda başarısız olan öğrencilerin tahsilleri için sarf olunan para onlardan geri istenecekti.[139]

Şükrü Bey, mecliste yapılan tartışmalar sırasında gönderilen bu öğrencilerin gittikleri yerlerde başıboş bırakılmadığını, çeşitli yollarla teftiş edildiklerini söylemişti. Buna göre öğrenciler, doğrudan doğruya Avrupa'ya gönderilen ve orada kalan müfettişler, zaman zaman İstanbul'dan gönderilen seyyar müfettişler, öğrencilerin bulundukları yerlerdeki memurluklar,

---

[136] Avrupa'ya gönderilen öğretmenlere örnek olmak üzere bk. BOA, *MF. ALY*, 76/62, 6 Ra 1332; 79/3, 20 R 1333.

[137] BOA, *MF. ALY*, 76/53, 3 R 1333.

[138] Maarif-i Umumiye Nezareti, *Memalik-i Ecnebiyyeye Gönderilecek Talebe Hakkında Nizamnâme*, İstanbul 1330.

[139] *MMZC*, İctima: 33, 1 Temmuz 1330 (1914), 240.

öğrencinin tahsil için kayıt olduğu okulun müdürlerinin veya sahiplerinin raporları sayesinde denetlenebilmekteydi.[140] 1917 yılında da öğrencileri teftiş etmek üzere Heyet-i Teftişiye kurulmuştu. Bu heyetin görevleri bir talimatnâme ile belirlenmişti.[141]

Başlangıçta öğretmen yetiştirmek amacı güdülse de zamanla çeşitli alanlarda meslekî eğitim almak üzere Avrupa'ya öğrenci gönderilmişti. Bu meslek alanları şunlardı: ulum-ı siyasiye, ulum-ı hukukiye, ulum-ı ticariyye, tababet, dişçilik, resim, mimarlık, musiki, elektrik, mühendislik, sanayi mektepleri, dilsiz ve sağır mektebi, idari-i beytiyye, ziraat, fenn-i talim ve terbiye, mühendislik, maden mühendisliği, eczacılık, ulum-ı felsefiyye ve ictimaiyye, ulum-ı iktisadiyye.[142]

Bu alandaki en önemli gelişmelerden biri de artık Müslüman hanımların da Nezaret hesabına Avrupa'ya gönderilmeleriydi. Kendi masraflarını kendileri karşılamak üzere daha önceki tarihlerde Müslüman kızlar yurt dışında öğrenim görebiliyorlardı. Ancak bu hakka sadece ekonomik durumu yerinde olan hanımlar sahipti. Müslüman hanımların yurt dışında öğrenim görmelerinin tasdik edilmesi ve nezaret tarafından desteklenmeleri bu dönemde olmuştur. Hatta daha önce kendi bütçesiyle yurt dışına giden hanımlar, daha sonra verdikleri dilekçelerle nezâret tarafından desteklenmiştir. Gayrı müslim hanımlar ise öteden beri bu hakka sahipti.[143] 1913 yılının sonlarına doğru gönderilmeye başlanan Müslüman hanımlar, dişçilik, tıp, felsefe, resim, müzik, idare-i beytiyye, ulum-ı tabiiyye, fenni- terbiye, pedagoji alanlarında öğrenim görmüşlerdi.[144]

Ancak Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine Avrupa'nın çeşitli yerlerinde öğrenim gören öğrenciler yurda dönmek zorunda kaldı. Bunlar müttefik ülkelerin okullarına kaydırıldı. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı sırasında Almanya'nın yanında yer alması üzerine başlayan siyasi

---

[140] *MMZC*, İctima: 33, 239.

[141] BOA, *MF. ALY*, 108/109, 10 Z 1335.

[142] *MMZC*, İctima: 33, 242.

[143] Nitekim Aznif Mehteryan Hanım, 1910 yılında sanayi-i nefise mektebine resim tahsili yapmak üzere Maarif Nezareti hesabına Paris'e gönderilmişti (BOA, *MF.ALY*, 149/24 L 1338).

[144] BOA, *MF. ALY*, 174/25.

ittifak zamanla eğitim ittifakına da dönüştü. Artık öğrenciler Almanya'ya gönderilmeye başlandı.[145]

Almanya ile eğitim ilişkilerinin kurulmasında bazı cemiyetlerin de rolü olmuştu. Bunlardan biri 1914 yılında Berlin'de kurulan Türk-Alman Cemiyeti'ydi. Hatta bu cemiyetin daha iyi örgütlenip hizmet verebilmesi için 1915 yılında aynı isimle İstanbul şubesi açılmıştı.[146] Aynı yıl, Türk Alman Cemiyeti'nin çabalarıyla kurulan Türk Alman Dostluk Yurdu, Almanya'ya gönderilecek öğrencilerin seçiminde de etkin bir rol oynamıştı. Her iki cemiyet de Almanya'ya öğrenci ve işçi gönderilmesi konusunda ciddi çalışmalar yapmıştı.[147] Nitekim bu dönemde yükseköğrenimin yanısıra ortaöğretim kademelerine ve meslek liselerine kimsesiz olan darüleytam öğrencileri gönderilmiş, sanayi kollarına çırak yetiştirmek için çıraklık yapan çocuklar Alman sanayi işletmelerinde eğitilmeye çalışılmıştı.[148]

8- Eğitimde Denetim Sorunu

Ahmet Şükrü Bey'in nezaretinde dikkat çeken önemli uygulamalardan biri de eğitim sistemini denetleme çalışmalarıydı. II. Meşrutiyet dönemi denetim alanında önemli merhalelerin kat edildiği bir süreç olmuştur. Nitekim eğitimin ıslahında teftişin öneminin kavranması sonucu 1909 yılından itibaren ilk düzenlemeler yapılmaya başlandı. Bu dönemde okulların düzenli bir şekilde denetlenerek belli bir seviyeye çıkarılmasına, her bölgenin yine teftiş mekanizması sayesinde taranarak maarifin yaygınlaştırılmasına, mevcut eğitim kurumlarının ilgili kanun ve yönetmeliklere uygun bir şekilde hareket edip etmediğinin kontrolüne, öğretmenlerinin müfettişler aracılığıyla bilgilendirilmesine çalışılmıştı. Özellikle vilayetlerdeki teftiş işlerinden sorumlu müdürlerin ve müfettişlerin görevlerini düzenleyen talimatnâmeler 1914 yılında çıkarıldı. Bunlar; *Maarif Müdürlerinin Vezaifine Dair Talimatnâme*, *Vilayet Maarif Müfettişlerinin Vezaifine Dair Talimatnâme*

[145] Gencer, *a.g.e,* 305.
[146] *a.g.e*, 252.
[147] *a.g.e.*, 256, 259, 264, 307.
[148] "1333 Kongresi ve Maarif", *Muallim*, S. 15, 15 Teşrinievvel 1333, 548.

ve *Tedrisat-ı İbtidaiye Müfettişlerinin Vezaifine Dair Talimatnâme* adlarını taşıyordu.[149]

Böylece teftiş mekanizmasında yer alan memurların görevlerine yönelik çıkarılan nizamnâme veya talimatnâmeler sayesinde tüm ülkede ortak bir denetim sistemi oluşturulmak istenmiştir.

9-Fakir ve Kimsesiz Çocukların Korunması ve Eğitimi Sorunu

Balkan Savaşları sonrasında öksüz ve yetim kalan çocukların korunup kollanması ve eğitimlerinin sağlanması gereksinimi duyulmuştu. Özellikle I. Dünya Savaşının başlamasıyla bu gereksinim daha da arttı. Bu nedenle 25 Kasım 1914 tarihinde Şükrü Beyi'in teklifi ve Enver Paşa'nın katkısıyla Darüleytam adı verilen eğitim kurumları kuruldu. Darüleytamlar başlangıçta, Osmanlı topraklarında bulunan yabancı devletlere ait Darüleytamların savaş sebebiyle kapatılması üzerine ortaya çıkan ihtiyaç üzerine açılmıştı. Nitekim Ahmet Şükrü Bey Meclis-i Mebusan'daki bir konuşmasında Darüleytamların kuruluş sürecini şöyle anlatmıştı:[150]

> "*Devlet, seferberliği ve harbi ilan ettikten sonra bazı düvel-i muhasıma, müessesatını kapamak mecburiyetinde bulundu. Bu düvel-i muhasıma müessesatı meyanında birçok darüleytamlar vardı. Bu darüleytamları kapayınca, orada bulunan çocuklar-ki, Osmanlı çocukları idi- açıkta kalacaklar, sefil olacaklardı. Bunların sefaletlerine sed çekmek için onları ibate edecek darüleytamlar tesis etmek lazım geldi*"

Balkan Savaşlarından sonra göç eden binlerce kız ve erkek çocuğunu barındırmak ihtiyacı ortaya çıkınca, bu müesseseler onlara kucak açmıştı. Dolayısıyla başlangıçta İstanbul'da açılan bu müesseseler yetersiz kalmış, vilayet ve müstakil sancaklarda en az birer tane olmak üzere kurulmuşlardı.

---

[149] Teftiş mekanizması hakkında geniş bilgi için bk. Yasemin Tümer Erdem, "Osmanlı Eğitim Sisteminde Teftiş", *Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi Dergisi (OTAM)*, 26 (Güz 2009), 57-91.

[150] *MMZC*, İctima: 14, 6 Kanunuevvel 1333 (1917), 193-194; *Muallim*, S. 18, 15 Kanunusâni 1334, 640; Ergin, *a.g.e.*, 1550; Ersin Müezzinoğlu, "I. Dünya Savaşı Esnasında Yetim ve Öksüz Çocukların Himayesi ve Eğitimi: Darüleytamlar", *History Studies*, Volume 4/1, 2012, 401.

Artık kimsesiz muhacir çocukları himaye etmek, okutmak, bir sanat ve meslek öğretmek düsturu bundan sonra açılacak Darüleytamların amacı haline geldi.[151] Ahmet Şükrü Bey'in Meclis-i Mebusan'da yaptığı konuşma da buna işaret ediyordu:[152]

> "… *Fakat Darüleytamları açar açmaz karşımızda gayet büyük bir ihtiyaç göründü. O ihtiyaç da Balkan Harbinden sonra bu tarafa hicret eden birçok ahali meyanında kimsesiz birçok çocukların da mevcut bulunması idi. Bu çocuklar şunun bunun himayesine sığınarak gelmişler fakat bir tarafta melce□ bulamadıkları için birçoğu açlıktan, sefaletten ölmeğe mahkûm bulunmuşlardı. İşte biz düvel-i muhâsıma müessesatını kapadıktan sonra oradaki çocukları himaye etmek için müessesat açtığımız sırada bu çocuklara da rast geldiğimizden bunları da almağa mecbur olduk…*"

Özellikle savaş sebebiyle ülkeyi terk etmek zorunda kalan yabancı devletlere ait okul ve çeşitli müesseselere el konulduğunda, bunlardan bir kısmı Darüleytama dönüştürülmüştü.[153]

Darüleytamların tek bir merkezden idare edilmesi amacıyla İttihat ve Terakki Fırkası'na bağlı olarak Darüleytamlar Genel Müdürlüğü oluşturulmuştu[154]. Ancak savaşın uzaması, mali sıkıntılar, yiyecek ve eşya temini zorluğu gibi sebeplerin yanı sıra iyi idare edilememesi kurumun devlet himayesine geçmesine neden olmuştu. Böylece Darüleytamlar 2 Nisan 1917 tarihli bir kararla devletin himayesine alınmış ve barınma ve himaye işlevinin yanı sıra eğitim de veriyor olması sebebiyle Darüleytam Genel Müdürlüğü Maarif Nezareti'ne bağlı hale getirilmişti.[155]

---

[151] "Darüleytamlar", *Muallim*, S. 17, 15 Kanunuevvel 1333, 586.

[152] *MMZC*, İctima:14, 6 Kanunuevvel 1333, 194; *Muallim*, S. 18, 15 Kanunusâni 1334, 640.

[153] Hakan Aytekin, 1914-1924 Yılları Arasında Korunmaya Muhtaç Çocuklar ve Eğitimleri, M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış yüksek lisans tezi, İstanbul 2006, 59.

[154] Salih Özkan, "Türkiye'de Darüleytamların Gelişimi ve Niğde Darüleytamı", *Niğde Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 19 (Bahar 2006), 217.

[155] Hidayet N. Nuhoğlu, "Darüleytam", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. VIII, 521; Darüleytamlar için ayrıca bk. "Darüleytamlar", *Muallim*, S. 17, 15 Kanunuevvel 1333, 585-590.

Sonuç ve Değerlendirme

Ahmet Şükrü Bey'in Maarif Nazırlığı değerlendirilirken öncelikle dönemin koşulları, savaş ortamı ve malî durum göz önüne alınmalıdır. Özellikle savaşın eğitim üzerinde etkisi büyük olmuştur. Malî yetersizliklerin yanı sıra öğretmen ve öğrencilerin cepheye gitmesi, okul binalarının karargâh ya da hastane gibi acil ihtiyaçlar için kullanılması eğitimin sekteye uğramasına neden olmuştu. Zaten okul olarak kullanılmak üzere inşa edilmemiş binaların durumu sürekli eleştirilmiş, binaların iyileştirilmesi Şükrü Bey'in ilk icraatı arasında yer almış ancak ekonomik durum sebebiyle bunların durumlarında herhangi bir iyileşme görülmemiştir.[156]

Bu dönem eğitimde millîleşme dönemi olmuş, millî bilince sahip bireyler yetiştirilmek amacı güdülmüştü. Geleneksel değerlerin, kayıtsız şartsız itaatin ve islamî etkilerin yerine modern düşünceleri, bağımsız ve millî kültürü koymak bu dönemin eğitim politikalarının temelini oluşturmaktaydı.[157] Dolayısıyla eğitimin millîleştirilmesi kadar laikleştirilmesi için de uğraşmıştı.[158] Nitekim Darülfünun bünyesinde yer alan Ulûm-ı Şeriyye şubesinin kapatılması bunun bir göstergesidir.

Her ne kadar döneminde gerçekleştirilen bazı düzenlemelerin hazırlayıcısı Emrullah Efendi idiyse de Ahmet Şükrü Bey'in parti programında da belirtilen eğitim amaçlarını yerine getirme konusunda göstermiş olduğu gayret ve kararlılık takdire şayandır. II. Meşrutiyet dönemi boyunca en uzun süre görevde kalan Maarif Nazırı olması hasebiyle, ilköğretimden yükseköğretime kadar her öğretim kademesinde eğitimin daha iyi hale getirilebilmesi için gerekli düzenlemeleri yapma fırsatı bulmuştur. Yapılan düzenlemelerin ve değişikliklerin yerinde ya da etkili olup olmadığı tartışma konusudur. Zira dönemin eğitimcilerinden Satı Bey bazı uygulamaları eleştirerek, keyfiyetten çok kemiyete önem verildiğini iddia etmişti.[159] Haklılık payı olabileceği varsayılsa da özel koşullar altında çok kısa bir sürede kısıtlı imkânlarla geniş bir yelpazeyi içeren eğitim meselelerinin bir anda

---

[156] 1918 yılına gelinde bile bu konudaki şikâyetler bitmemişti. Okul binalarının durumu hakkında bk. "Derin Bir Yara", *Muallim*, S. 19, 15 Şubat 1334, 718-722.

[157] Gencer, *a.g.e.*, 142.

[158] İsmail Hakkı Baltacıoğlu, *Hayatım*, haz. Ali Y. Baltacıoğlu, İstanbul 1998, 353.

[159] *Satı*, *a.g.m.*, 664.

halledilmesinin ve her şeyin yoluna konulmasının beklenmesinin gerçekçi olmayacağı açıktır. Kaldı ki bu dönemde yapılan birçok düzenleme Cumhuriyet dönemine intikal etmiş hatta uzun yıllar varlığını sürdürmüştür. Bu bakımdan tüm olumsuzluklara rağmen köklü değişikliklerin yapılmaya çalışılması, millî ve modern bir eğitim oluşturulmak istenmesi hatta ülke gerçekleri göz önünde bulundurularak uygulamalı eğitimin ön plana çıkarılma çabaları dikkate değerdir. Nitekim Satı Bey de tüm eleştirilere rağmen bu dönemi değerlendirirken şu sözleri sarf etmiştir: "*Maarifimizin bu altı sene zarfında geçirdiği tahavvülata umumî bir nazar atfedersek görürüz ki maarifimiz çok inişli ve çok çıkışlı bir yol takip etmiş fakat bütün bu iniş ve çıkışlara rağmen epeyce yükselmiştir*"[160]

Bu dönemde, 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnâmesinden beri örnek alınan Fransız eğitim sisteminden vazgeçilip, Türk hocalarının görüşleri dikkate alınmaksızın Alman usulünün yerleştirilmek istenmesi daha sonra eleştirilmiştir. Bu eğitim politikası doğrultusunda Almanya'dan Prof. Dr. Franz Schmidt müşavir olarak getirilmiş, Türk eğitim sisteminin değerlendirilmesi ve gerekli reformları tespit etmesi istenmişti. Nitekim Franz Schmidt'in tavsiyeleri doğrultusunda bilim adamları getirilmiş, Darülfünun ve sultanilerde istihdam edilmiş ve Alman eğitim sisteminin yerleştirilmesine çalışılmıştı.[161] Alman eğitim sisteminin çalışmayı ve devlete itaati ön planda tutması, yöneticiler tarafından ahlakî ve siyasî açıdan sağlıklı bulunmuş bu nedenle tercih edilmişti.[162]

Bu dönemde ilköğretime duyulan ihtiyacın önemi anlaşılmış ve ülke genelinde yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Bir ülkeyi zor durumlarında kurtaracak ve ilerletecek unsurun eğitim olduğu anlaşılmış ve bunu gerçekleştirecek öğretmenlerin eğitimine özellikle önem verilmiştir. Bu alanda yapılan düzenlemeler bunun göstergesidir.

Eğitimde modernleşme yolunda, Darülfünunun yeniden yapılandırılması, Almanya'dan öğretim üyelerinin getirilmesi, enstitülerin açılması, kürsülerin kurulması, Avrupa'ya öğrenciler gönderilmesi, Türk kültürünün araştırılmaya başlanması, kütüphanelerin kurulup, fakülte dergilerinin

---

[160] *aynı yer*

[161] M. Selçuk, *a.g.t.*, 186, 189.

[162] Gencer, *a.g.e.*, 122.

çıkarılmaya başlanması ve son olarak Darülfünun'un özerkliğe kavuşturulması tartışmaları gibi önemli adımlar bu dönemde atılmıştır. Ancak nitelikten çok niceliğe önem verilmesinden dolayı Darülfünun gerçek manada bilim yuvası haline getirilememiştir.[163]

Balkan Savaşları sonrası ve Birinci Dünya Savaşı sırasında kimsesiz çocukların sığınması ve eğitilmesi amacıyla Darüleytamların açılması, her ne kadar malî sıkıntılar yüzünden yetersiz kalsa da önemli bir çaba olarak değerlendirilebilir.

Yine, Türk eğitim sisteminde gerçekleştirilen düzenlemelerin yanı sıra, sistemin düzenli bir şekilde işleyip işlemediğinin teftiş yöntemiyle kontrol edilme çabası, zor zamanlar geçiren ülkede dizginlerin elden bırakılmak istenmediğinin ifadesidir.

Ahmet Şükrü Bey'in dönemi, kızların eğitimine önem verildiği ve yeni müesseselerin açıldığı bir dönem olmuştur. Nitekim kız sanayi mekteplerinin yeni bir teşkilata kavuşturulması, kız sultanilerinin ve yükseköğrenim kurumu olan İnas Darülfünununun açılması ve kadınların çeşitli devlet memuriyetlerine kabul edilmesi[164] bu döneme tesadüf eder. Bu noktadan bakıldığında Türk kadınının gelişmesinde ve haklarını elde etme savaşında Ahmet Şükrü Bey'in katkısı yadsınamaz bir gerçektir.

---

[163] *a.g.e.* 126.

[164] Birinci Dünya Savaşı sırasında erkeklerden boşalan memuriyetlere hanımlar yerleştirilmeye başlanmıştı. Hanımlar zaten öğretmen olarak görev yapabiliyordu. Ancak bunun dışında bir memuriyette bulunmaları bu tarihe kadar söz konusu değildi. İlk olarak Ahmet Şükrü Bey'in Maarif Nazırlığı'na ek olarak Posta ve Telgraf Nazırlığı yaptığı dönemde postanede pul satış gişesinde çalışmak üzere Feride Yaver Hanım istihdam edilmişti. Daha sonra bu sayı artmıştı. Daha sonra Maliye Nezâreti de erkeklerin yerine iş görebilecek hanımları sınavla kabul edeceğini duyurdu. Böylece maliye dairesinde de hanımlar çalışmaya başladı (Yavuz Selim Karakışla, "Osmanlı Telefon Memureleri III", *Tarih ve Toplum*, 36/214 (Ekim 2001), 47-48; Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, İstanbul 1996, 294; Nimet Günaydın, "İlk Kadın Memurlar", *Hayat Tarih Mecmuası*, I/4 (Mayıs 1967), 66).

View publication stats